תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על יהושע

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על יהושע

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-יהושע/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 7
פרק ג 11
פרק ד 15
פרק ה 18
פרק ו 22
פרק ז 26
פרק ח 30
פרק ט 33
פרק י 37
פרק יא 40
פרק יב 43
פרק יג 43
פרק יד 45
פרק טו 47
פרק טז 50
פרק יז 50
פרק יח 52
פרק יט 54
פרק כ 55
פרק כא 56
פרק כב 57
פרק כג 58
פרק כד 59

פרק א

פסוק א

ויהי אחרי מות משה עבד ה'. מנהג הלשון לכתוב במקומו וי"ו שלא להוסיף ולחבר דבר אל דבר כמו ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, ואלה בני צבעון ואיה וענה, ותשב תמר, נרדם ורכב וסוס והדומים להם וכבר כתבנו בספר מכלל אשר חברנו כי יש לפרשם לתוספת עם חסרון מעט לפי ענין כל אחד מהם לפי דרך המקרא ומלת ויהי תמצא בהתחלת הדברים ואף בראשית הספרים כמו זה וכן ויהי אחרי מות יהושע, ויהי איש אחד מן הרמתים, ויהי בשלשים שנה, ויהי בימי שפוט השופטים, ויהי בימי אחשורוש, וכן וון אחרים בראשי הספרים ואם נאמר כי הטעם להדביק ספר אל ספר וענין זה אל הקודם לא יספיק הטעם בכלן ואמרו המפרשים כי הוי"ו הזאת היא כפ"ה רפה בלשון ישמעאל ודקדוק מלת יהי פירשתיה בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו כי בהיות המלה בהפסק אמרו יהי תהי בסגול האות הנוספת וחירק הה"א וכן יחי תחי והוא בהפוך התנועות מן יפן יקן מפני שרצו להסתיר היו"ד כמשפטם להסתיר אותיות אהו"י וכן מלת יהי תהי יחי תחי שהקלו תחלה המלה עוד והפכו בה התנועות ונקדו שו"א ה"א יהיה והחי"ת יחיה תחת אות הנוספת בחיר"ק האות הנוספת ביהיה יחיה תחת הה"א והחי"ת:

אחרי. לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא יחיד אחר הדברים האלה וזולתו ורבוי מלת אשרי לפי שענינו טובות רבות כי לא יאושר האדם בטובה אחת שתמצא בו או בהצלחה אחת שתזדמן אליו לפיכך המלה בלשון רבים לעולם ורבוי מלת אחרי כמו רבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אלא שהפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חברו כי אברי הפנים שנים שנים גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושנים ושפתים ולא כן העורף שהוא אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל צורת האדם לפניו מפותחות באיברים ולאחריו גוף שוה ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר מאחרי העיר והחונים לפני המשכן ואחרי המשכן יחנו והדומים להם ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראים גם כן קדם ואחוריהם אחור כמו שנאמר אחור וקדם צרתני ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימוש

לפני ואחרי לפני בא יום ה' אחרי ואחרי הדברים האלה והדומים להם וממנו אחרי מות משה ואינו רוצה לומר אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים:

עבד ה'. מי ששם כל כחו וכוונתו וכל השגחותיו בשם יתברך ואף בהתעסקו בעניני העולם מתכוין לעבודת האל יתברך הוא יקרא עבד ה' כמו אברהם עבדי דוד עבדי עבדי הנביאים שהם כמו העבד לאדון:

בן נון. בחירק כמו בסגול ואמר בכל מקום בן נון בחירק ולא יאמר באחד מהם בסגול כמו שהוא מנהג ברוב לפי שהן נדבקות שתי המלות לעולם מפני שהם מלות זעירות ונדבקות ובהדבקם תקל הקריאה בחירק ולא כן בסגול:

משרת משה. והוא היה במקום משה לצאת ולבוא לפני ישראל ואחר שמת משה צוהו הקב"ה לעבור הירדן עם ישראל:

לאמר. לפי שנשתמשו במלת אמור עם הלמ"ד יותר משאר אותיות השמוש הסתירו האל"ף עם הלמד מה שלא עשו כן עם השאר שאמרו באמור להם עם ה' וגו' ויהי באמור יהושע בהנעת האל"ף ופירוש לאמר לאמר לישראל שהקדוש ב"ה צוהו לעבור את הירדן כי הבטיחם בכל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו וגו':

פסוק ב

קום עבור. קום ענין זירוז וכן קום משחהו, קומו ועברו, קום התהלך:

להם וגו'. לבני ישראל כמו יביאו את תרומת ה', ותראהו את הילד:

פסוק ג

כל מקום אשר תדרוך וגו'. כיון שתעברו את הירדן כל מקום אשר תדרוך בו לכם יהיה כלומר אני אתן לכם כח כדי שתכבשו הכל ואחר כך זכר קצת הגבולים, ובדרש כל מקום אשר תדרוך וגו' לרבות חוצה לארץ:

פסוק ד

מהמדבר. הוא מדבר סין שהוא גבול נגב:

והלבנון הזה. הוא מקום ידוע בארץ ישראל ואמר הזה אף על פי שהוא מעבר הירדן לפי שהיה נראה משם להם וכן אמר משה ההר הטוב הזה והלבנון או אמר הזה על הידיעה כמו זה סיני, זה עני, לויתן זה:

כל ארץ החתים. כי באותה הפאה היה יושב החתי:

מבוא השמש הים הגדול. הוא מערב ארץ ישראל כמו שאמר בתורה עד הים האחרון ומה שאמר הגדול כנגד שאר הימים שבארץ ישראל שהם קטנים כמו ים המלח ים כנרת:

פסוק ז

אל תסור ממנו. שב אל משה ופירושו מדרכו הטוב' או פירושו ממנו מספר התורה ואף על פי שלא זכר הספר הנה זכר התורה ובמסרה סבירין ממנה:

תשכיל. פירוש תצליח וכן תרגם יונתן בדיל דתצלח וכן תרגם אנקלוס למען תשכיל בדיל דתצלח:

פסוק ח

לא ימוש. נחלקו רבותינו ז"ל בזה הפסוק י"א שהוא מצוה לכל ימי האדם ואפילו ידע כל התורה כלה ויש אומרים שהוא ברכה והנראה כי היתה מצוה ליהושע וכן לכל אדם עד שידע התורה ואחר כך ילמוד החכמות: ופירוש

והגית בו יומם ולילה. אחר שאמר לא ימוש הוא כפל דבר לחזק או פירוש והגית הגיון הלב כמו והגיון לבי לפניך ה' ופירוש יומם ולילה לפירוש הראשון נראה שיהגה בו ביום ובלילה כל עת שימצא פנאי מעסקי מחיתו:

תצליח את דרכך. חסר יו"ד הרבים מן המכתב והדומים לו כתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואמר תצליח שהוא פועל יוצא ואף על פי שאין ההצלחה ביד האדם לפי שבשמרו מצות ה' ובשכרם תבוא לו ההצלחה הרי הוא כאילו מצליח דרכו או יהיה תצליח פועל עומד ויהיה את דרכיך כמו בדרכיך:

ואז תשכיל. זה תרגם יונתן תכשט לפי שהוא קרוב לתצליח שלא לכפול את הלשון והוא קרוב לענין ההצלחה:

פסוק ט

הלא צויתיך. מלת זרוז וכן הלא שמעת בתי, הלא שלחתיך והדומים להם:

כי עמך ה' אלהיך. כמו ואל משה אמר עלה אל ה' ואת יפתח ואת שמואל:

פסוק יא

הכינו לכם צדה. פירוש מיני מאכלים זולתי הלחם כי עדיין היה יורד להם המן בכל מקום שהיו נוסעים עד ממחרת הפסח ולפי מה שאמרו חז"ל בו ביום שמת משה פסק המן אמרו הם גם כן כי בז' באדר שמת משה לקטו מן שהסתפקו בו עד ט"ז בניסן:

בעוד שלשת ימים. כתרגומו בסוף תלתא יומין:

פסוק יג

זכור. מקור:

פסוק יד

נשיכם טפכם. חסר וי"ו השימוש כמו שמש ירח, ראובן שמעון, והדומים להם:

חמושים. כמו חלוצים:

פסוק יז
רק יהיה ה' אלהיך עמך. כלומר שתלך בדרך משה שיהיה ה' עמך כאשר היה עם משה:

פסוק יח
רק חזק ואמץ. דרשו רבותינו ז"ל יומת יכול אפילו לדבר עבירה תלמוד לומר רק אכין ורקין מיעוטין הן:

פרק ב

פסוק א
שנים אנשים. פירוש אנשים טובים ולא כאותן שהלכו בשליחות משה:
חרש לאמר. הזהירם שילכו בשתיקה הולכים כחרשים שלא ירגישו בהם, כמו ויתחרשו כל הלילה ות"י ברז למימר ר"ל בסתר שלחם כי לא רצה שידעו כל ישראל כדי שלא יפחדו בשלחו מרגלים והוא לא שלחם אלא לפי שידע שיצליחו בשליחותם וירחיבו לב ישראל בבשורות טובות, ובדרש חרש כמו חרס הטעינם קדרות כדי שיראו קדרים ולא ירגישו בהם מהם אמרו כלי נגרות היה בידם כמה דאת אמר מעשה חרש אבן ומהם פי' כמשמעו ופשוטו אמר להם יהושע עשו עצמכם כחרשים ועמדו על רזיהם:
את הארץ וגו'. הארץ בכלל ואת יריחו בפרט לפי שהיתה עיר גדולה:
זונה. כמשמעה או מוכרת מזון כמו שתרגם יונתן פונדקיתא והוא בשקל טובה והאמת דעת יונתן זונה ממש כי כן דרכו במקומות לתרגם זונה פונדקית וכן שתים נשים זונות פונדקן ואף על פי שתרגם מקצתן נפקת ברא ודעתו לפי שהזונה כפונדקיתא שמפקרת עצמה לכל:
וישכבו שמה. להודיע כי לא היו שם אלא לילה אחד ובאותו לילה יצאו משם:

פסוק ג
ויאמר. בפתח המ"ם כמו תשבר ותשכב ותעצר המגפה והדומים להם:
לחפור. כמו לתור כי התר מחפש דבר:

פסוק ד
ותקח האשה. כבר לקחה אותם וצפנתם טרם הכנס שלוחי המלך לביתה כשהרגישה שנודע הדבר למלך:

ותצפנו. כל אחד לבדו כדי שלא יכירו מקומם אם יעלו לגג, ובדרש אלו שני המרגלים היו כלב ופינחס ועמד לפניהם פינחס ולא הכירוהו ולא ראוהו לפי שהיה מלאך ואמר ותצפנו על כלב לבדו:

פסוק ה

ויהי השער לסגור. עומד לסגור שחשך היום:

פסוק ו

והיא העלתם הגגה ותטמנם. כבר אמר למעלה ותצפנו ועתה אמר ותטמנם להודיע איך טמנה אותם:

בפשתי העץ. ר"ל שהיו עדיין הפשתים בגבעוליהם והעלתם הגגה ליבשם והטמינה אותם בתוכם ופשתי העץ כמו עצי פשתים וכן שני תולעת תולעת שני:

הערוכות. הפשתים לשון נקבות האחת פשתה והרבים פשתים כמו מן חטה חטים והיו ערוכות לה על הגג ליבשן:

פסוק ז

והאנשים רדפו אחריהם. לפי מחשבתם:

על. כמו עד וכן וירכתו על צידון וכן ינהגנו על מות כמו עד מות כי הוא שתי מלות:

המעברות. בשוא הבית מגיזרה מעבר בצרי ואם לא נמצא המעברות נתפשו בקמץ הבית מגזרת מעבר בקמץ:

סגרו. המרגלים או אנשי הבית והוא הנכון כי הם לא ירדו מהגג מפחדם להם ושם שכבו להם:

אחרי וגו'. אינו תוספת ביאור אלא אם היה אומר אחרי אשר יצאו ידמה אחר זמן והם לא אחרו לסגור השער מפחדם להם ואם היה אומר כאשר יצאו ולא אמר אחרי ידמה כי תכף בצאתם מן השער סגרו ואם היו עושין כן היו מרגישים הרודפים כי המרגלים נחבאים שם אלא כשהרחיקו האנשים מהשער עד שלא ירגישו בסגירת השער סגרוהו וזה טעם אחרי כאשר:

פסוק ח

והמה טרם ישכבון. טרם שישנו:

עלתה עליהם. כמו אליהם כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו כמו אל ביתו, ודברתי על הנביאים כמו אל הנביאים, ורבים כהם כמו שכתבנו בספר מכלל:

פסוק יא

ונשמע וימס לבבנו ולא קמה. כי האדם המפחד כאילו נפלה רוחו כדרך אל יפול לב אדם עליו ויונתן תרגם ולא קמה ולא אשתארת:

פסוק יב

כי עשיתי עמכם חסד. החסד הוא הטובה שיעשה אדם עם אחר שאין לו גמול עליו והיא עשתה עמהם חסד בהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה לפיכך אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד ולא אמרה עמי כי בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי היא החייתה אותם ובהחיותם בית אביה היא חסד לפיכך אמרו לה הם גם כן ועשינו עמך חסד ואמת להחיותה וחסד להחיות בית אביה:

אות אמת. האות שתתנו לי שתקיימו אותו ואל תכזבו בי:

פסוק יד

נפשנו תחתיכם למות. אנו נמסור עצמינו תחתיכם למות למי שירצה להמית אתכם:

תגידו. הראשון בוי"ו כנגדה וכנגד בית אביה כי אי אפשר שלא היה שם עמה מבית אביה כי לא היתה יושבת יחידה או איפשר שאמרו כנגד בית אביה ואף על פי שלא היו שם כמו שאמרו גם כן נפשנו תחתיכם למות והשני תגידי ביו"ד כנגדה והסימן דודי ומה היה דבר זה שאמרו לה שלא תגיד לא אמרו על דבר היותם שם בביתה שלא חשדו אותה שתגלה אותם בצאתם מביתה שהרי כסתה עליהם לשלוחי המלך אבל לאחר זמן כשבאו ישראל על העיר אי אפשר שלא נגלה הדבר כיון שאספה בית אביה לביתה אלא מה אמרו לה שלא תגיד דבר האות שהיה להם עמה שאם תגיד יעשו גם כן האחרים שהיה להם בית בחומה להנצל והם יטעו בדבר זה:

פסוק טו

ותורידם בחבל. כדי שלא ירגישו השכנים אם יצאו דרך שער ביתה אם תפתח אותה בעוד לילה אחרי אשר סגרו אותו ולפיכך הורידה אותם בחבל דרך החלון וזה היה כשכלתה לדבר עמהם או אחר שישנו מעט:

ובחומה היא יושבת. אף על פי שהיה לה בית בחומה היה איפשר שהיה עיקר ישיבתה בתוך העיר לפיכך אמר ובחומה היא יושבת:

פסוק טז

ונחבתם שמה. חסר אל"ף נחבא או שרשו חבה בה"א כי נמצאו בשורש הזה בה"א:

שלשת ימים. ארז"ל מגיד ששרתה רוח הקדש על רחב שישובו לסוף שלשת ימים שאילו לא שרתה עליה רוח הקדש מאין היא יודעת שעתידין לחזור לסוף שלשת ימים ועל דרך

הפשט כי מדרך הסברה אמרה זה כי מיריחו עד הירדן יום אחד או יותר מעט וחשבה כי בין הליכתן ושובם וחפירתם וחפוש בכל הדרך יהיו שלשת ימים:

שוב. בחולם:

פסוק יז

נקיים אנחנו. פירוש בתנאי זה:

הנה אנחנו באים. כלומר הרי אנו תולין הדבר בך לעשות האות הזה ונקים אנחנו חסר יו"ד הרבים מהמכתב והיו"ד הכתוב למ"ד הפעל ונדגש' כמו יו"ד עניים והם בשקל נחתי' שעפים:

משבועתך הזה. פירוש מדבר שבועתך זה ואף על פי שלא ספר הכתוב שנשבעו לה כיון שאמרה להם השבעו נא לי נראה שנשבעו לה כשאמרו לה נפשנו תחתיכם למות או השבעו נא לי בה' היא השבועה שהשביעה אותם והם קבלו השבועה כי אמרו לה נפשנו תחתיכם למות והדבר ההוא היא קבלת שבועה:

השבעתנו. בקמץ התי"ו ומשפטו בחירק ויש אומרים כי מפני ההפסק נתחלפה התנועה ואחר שירדו אמרו לה זה ושנו התנאי ונתנו לה אות:

פסוק יח

את תקות חוט השני. פירוש קו שזור ועשוי מחוטי שני וי"ת תורא דחוט זהוריתא ותרגום שפה לפיו סביב תורא יהא מקף לפומיה אם כן לפי דעתו פירוש תקות חוט השני שפת בגד אדום ואמרו הזה שראו אותו בבית טרם שירדו ומה שאמרו תקשרי בחלון בעת כבוש העיר ויש פותרין תקות כמו ויכלו באפס תקוה לשון קו וחבל:

הורדתנו. בא התי"ו בצרי במקום חירק כי יבאו זה במקום זה כמו יפעיל ויפעל:

פסוק יט

דמו בראשו. הוא נתחייב בדמו שלא שמר עצמו:

פסוק כא

ותשלחם. בדבור כלומר אמרה להם לכו לשלום:

ותקשר. לא קשרה אותו עתה אחר שיצאו אלא ספר הכתוב כי כן עשתה כמו שצוו אותה שקשרה התקוה בחלון בעת כבוש העיר:

פסוק כג

וישובו. שבו אל הדרך כי כבר היו נחבאים בהר מפני הרודפים ובסוף ג' ימים יצאו מן המחבוא ושבו להם אל הדרך ללכת לדרכם:

פסוק כד

ויאמרו אל יהושע כי נתן ה'. זהו סוף דבריהם ממה שספרו לו כי מלת כי הוא טעם אל הקודם:

פרק ג

פסוק ב

מקצה שלשת ימים. הנה ראינו בתורה כי בשנת הארבעים בחדש שבט הוכיח משה רבינו ע"ה את ישראל ובו בחדש מת או בתחלת אדר שהרי בניסן עברו ישראל את הירדן עם יהושע וכבר מת משה ועברו ימי אבלו טרם נסעם מהשטים, ואמרו רז"ל כי בשבעה באדר מת משה וראו זה מן הפסוקים אחר הקבלה כיצד חשוב אחרי ז' ימים באדר שלשים יום ימי אבל משה תמצא שנשלמו השלשים יום בשבעה בניסן ושלשה ימים שהזהירם טרם עברם את הירדן להכין צידה נמצא סוף אותן שלשת ימים הוא עשרה בניסן ובו ביום עלו מן הירדן כמו שכתוב והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ולא נוכל לאמר כי לא שלמו ימי האבל עד עברם את הירדן שהרי בעודם בשטים בערבות מואב שלמו ימי האבל כמו שכתוב בערבות מואב שלשים יום אבל לולי הקבלה יוכל לומר האומר כי בשבט מת משה או באדר קודם שבעה בו וכן מצינו בדברי רז"ל כי יש מהם שאמרו בז' בשבט מת משה אף על פי שסוגית התלמוד היא כי בשבעה באדר מת משה ונראה כי הקבלה נכונה כן היא כי לא יתכן לפרש שהיו שם ימים בטלים אחרי מות משה אלא היו ימי אבלו ואחר עבור ימי אבלו צוה הקב"ה את יהושע לעבור את הירדן והנה יהיה פירוש אחרי מות משה אחרי עבור ימי אבלו והוא שלשים יום כי אין רוח הקדש שורה על אבל ועל עצב כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו' ואמר ביעקב אבינו ותחי רוח יעקב ותרגם אונקלוס ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון כי כל ימי התאבלו על יוסף לא שרתה עליו רוח הקדש והנה ביום שלשים שהוא ז' בניסן אמר הקב"ה ליהושע קום עבור ובו ביום צוה יהושע לעבור בקרב המחנה ולומר הכינו לכם צידה כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים את הירדן והוא עשרה בניסן שעברו את הירדן כמו שכתוב ויהיה פירוש מקצה שלשת ימים ביום שעברו שהוא סוף ג' ימים למה שצום הכינו לכם צידה אבל המרגלים שלחם יהושע תוך ימי אבל ושבו אל יהושע בשמנה בניסן והשכים יהושע בבוקר ונסעו מהשטים בתשעה בניסן וילינו שם על שפת הירדן ובו ביום אמר יהושע אל העם התקדשו כי מחר ר"ל בעשרה בניסן יעשה ה' עמכם נפלאות. תוספ"ת, כתב הרב רבי יהודה ז"ל בענין צדקתך שאומרין בשבת במנחה יש

אומרים לכך אנו אומרים שלשה פסוקים של צדוק הדין לפי שנפטר משה רבינו עליו השלום במנחה בשבת ואינו כך ויש להוכיח מפרקא קמא דקדושין ע"י חשבון מכח אבלו של משה שהיו שלשים יום ובעשור לחודש אחר כי נסעו ללכת על יריחו ויריחו נלכדה בשבת וכאשר נשליך החשבון למפרע נמצא שלא מת בשבת:

פסוק ג

ויצוו את העם לאמר כראותכם וגו'. ואתם תסעו ממקומכם וגו' והלכתם אחריו אמרו רז"ל ת"ר כיצד עברו ישראל את הירדן בכל יום ויום היה ארון נוסע אחר שני דגלים ואותו היום נסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ופרש"י ז"ל נשתנה המסע הזה משאר המסעות שכל זמן שמשה קיים היה עמוד הענן נוסע תחלה ומראה להם הדרך שנאמר ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום וגו' ובענן יומם והארון אחר שני דגלים שנאמר ונסע אוהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות וגומר ועכשו הארון נוסע תחלה שנאמר הנה ארון הברית וגו' עובר לפניכם בירדן כלומר מקדים לפניכם ליכנס בתוך הירדן ומה שאמר ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' נוסע לפניהם ארונו של משה היה שהיו בו שברי לוחות ולשון עובר מלשון ויעבור את הכושי לישנא דאקדומי הוא ע"כ:

והכהנים הלוים. עד עתה הלוים היו נושאים הארון ועתה נשאוהו הכהנים להקדישו יותר מפני הנס שנעשה לפניו עתה ואמרו רז"ל בג' מקומות נשאו הכהנים את הארון כשעברו את הירדן וכשסבבו את יריחו וכשהחזירוהו למקומו וזה היה כשהיה דוד בורח מפני אבשלום שנאמר וישב צדוק ואביתר הכהן את ארון אלהים ירושלם וכל זה להגדלת קדושתו ועוד מצינו במקום אחר בבנין הבית שהעלוהו הכהנים מעיד דוד והביאוהו לבית קדשי הקדשים ואפשר כי לפני שנתנוהו במקומו היה שם לעולם לא מנו אלא שלש מקומות ובכלל שהחזירוהו למקומו הוא ועד עתה היה הארון נוסע אחר שני דגלים ועתה נסע תחלה:

פסוק ד

ובינו. ובינו כתיב וביניו קרי והכל אחד כי ימצא בלשון יחיד ובלשון רבים ויש בו דרש כי שני ארונות היו של יוסף ושל שכינה והיו מהלכין יחד:

כאלפים אמה במדה. הכ"ף כ"ף השיעור כמו כ"ף כשש מאות איש, כעשרים איש, כאיפה שעורים, ויתכן שהוא כ"ף האמתות לפי שאמר במדה וכמו זה הכ"ף כ"ף הדמיון כהיום תמצאון אותו, השבעה לי כיום, ורוחב המים היה אז שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל כמו שפירשו רז"ל ואמר להם יהושע שמשעה שיכנסו לירדן יתרחקו מן הארון

אלפים אמה והטעם שצום שילכו רחוקים מן הארון הכתוב אומר הטעם למען תדעו את הדרך ויש בזה דרש כי מה שצוה להם רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה על חנותם לפני יריחו צוה להם ואמר להם יהושע עתידין אתם לעשות שם ביריחו את השבת אל תרחיקו מן הארון יותר מאלפים אמה לכל רוח ולמה כדי שיהיו רשאין לבא להתפלל לפני הארון בשבת ומ"ש במדה בפתח הבי"ת שמורה על הידיעה ר"ל במדה הידועה אצלם במלאכת המשכן:

תדעו את הדרך. כדי שלא תכנסו בערבוביא ותראו מרחוק הארון ותלכו דרך ישרה כלכם אחרי הארון:

כי לא עברתם בדרך. בדרך הזה כלומר שיבקעו לפניכם המים:

פסוק ה

התקדשו. תהיו מזומנים לעבור והכינו כליכם וכל דבריכם:

מחר. בעברכם את הירדן:

יעשה ה' בקרבכם נפלאות. והנפלאות בקיעת מי הירדן ועמוד המים נד אחד והאיך ידע יהושע זה ועדיין לא אמר לו השם יתברך היום הזה אחל גדלך עד למחר ביום עברם אלא כשאמר לו ביום שלשים של אבל משה קום עבור אמר לו כי עד שלשה ימים תעברו את הירדן ואמר לו הנפלאות שיעשה עמהם בעברם וזהו שאמר להם יהושע כי בעוד שלשת ימים אתם עוברים ואף על פי שלא זכר זה הכתוב כשאמר לו קום עבור והירדן היה מלא על כל גדותיו אז הבין יהושע כי לא יתכן עברם את הירדן אלא בנפלאות שיעשה עמהם:

פסוק ו

ויאמר יהושע אל הכהנים. ביום שעברו והוא בעשור לחדש:

פסוק ז

כי כאשר הייתי עם משה. כי כמו שבקעתי הים לפני משה כן אבקע הירדן לפניך ובזה ידעו כי כאשר הייתי עם משה כן אהיה עמך:

פסוק ח

עד קצה מי הירדן. עד קצה העבר השני שיצאו ממנו ושם עמדו נושאי הארון עד שעברו כל העם ומהמקום ההוא סביבות מצב רגלי הכהנים לקחו שתים עשרה אבנים והעבירום עמם ושתים עשרה אבנים אחרות הקים יהושע במקום מצב רגלי הכהנים וכל זה קודם שעברו נושאי הארון מתוך הירדן:

פסוק ט
גשו הנה. הקריבם והקהילם לפני הארון במקום שהיה שם יהושע והשמיעם את דברי ה':

פסוק י
בזאת תדעון. טעמו לפניו שהארון יעבור לפניהם ויכרתו מי הירדן ובאות הגדול הזה ידעון כי האל יתברך בקרבם ויוריש הגוים מלפניהם ובדרש כי טעמו למה שאמר גשו הנה הכניסם כלם בין שני בדי הארון וזה א' מן המקומות שהחזיק המועט את המרובה, ואמר להם בזאת תדעון בזאת הפליאה שאתם רואים שכולכם מצומצמין בין בדי הארון וזה הדרש רחוק כי אילו היה זה הפלא היה נזכר בכתוב:

פסוק יא
הנה ארון הברית אדון כל הארץ. חסר וארון שזכר עומד במקום שנים ופירושו ארון אדון כל הארץ או חסר ברית שהרי זכר הברית ופירוש ברית אדון כל הארץ ויש מי שפירש כי על הארון הוא אומר אדון כל הארץ לפי ששכן שם הכבוד וכן נקרא שם כי שם ה' צבאות עליו וכן קראו שם הארון ה' כשהיו אומרין בנוסעו קומה ה' ושובה ה' בנוחו וכן אמר עלה אלהים בתרועה אמר על הארון ואמר אדון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל יתברך שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד:

פסוק יב
ועתה קחו לכם. ולא אמר להם מה יעשו אלא הכין אותם טרם שיעברו ואחר שעברו העם אמר להם שירימו איש אבנו:

פסוק יג
ויעמדו נד אחד. פירוש שלא יתפשטו הנה והנה בהסרתם ולא ישטפו אותם המקומות אבל יעמדו נד אחד כמו שירדו המים כן יעמדו אלה על אלה ולא יתפשטו ולא יצאו מגדות הירדן:

פסוק יד
הארון הברית. הברית חסר ופירוש הארון ארון הברית:

פסוק טו
על כל גדותיו. על כל שפתיו מפה ומפה.
כל ימי קציר כלומר אף על פי שהיו ימי קציר היה מלא על כל גדותיו ובניסן עברו בעשור לחדש שהם ימי קציר או פירושו כי כן מנהגו להיות מלא ימי הקציר ואמר והירדן היה

מלא כמשפטו להיות מלא כל ימי קציר כי בהחל ימי החום יתפשר השלג אשר בהרים וימלאו הנהרות וכן בדברי הימים כשעברו בני גד לדוד לעזרו אלה הם אשר עברו את הירדן בחדש הראשון והוא ממלא על כל גדותיו:

פסוק טז

הרחק מאד באדם העיר. העיר הקרובה שם במקום שעברו היה שמה אדם ומה שאמר הרחק מאד להודיע כי לא נתפשטו המים היורדים אלא קמו זה על זה נד אחד רחוקים מן העיר כמו שהיו מתחילה:

והיורדים. פירוש והמים היורדים אשר מתחת מקום הכריתה ירדו אל הים כמנהג הנחלים וקודם שעברו תמו אותם המים התחתונים כי הלכו כולם לים והעם עברו ביבשה בריוח כי לא היו מים אלא למעלה מהם שקמו נד אחד ומה שכתוב באדם וקרי מאדם הכתוב אומר כי לולי שקמו המים נד אחד והיו מתפשטין היו נכנסים באדם העיר ושוטפין העיר אף על פי שהיתה רחוקה כל כך היו המים רבים אבל עתה שקמו נד אחד רחקו מאדם העיר מאד כמו שהיה הירדן רחוק מהעיר:

פסוק יז

בתוך הירדן הכן. מקור ר"ל מוכנים ומתוקנים כתרגומו מתקניא וכן ממצב רגלי הכהנים הכין ממקום שיהיו מוכנים ומתוקנים בו:

פרק ד

פסוק א

ויאמר ה' אל יהושע. וכבר אמר קודם ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה וכן ויקרא יהושע דבק עם ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן לאמר שיאמר יהושע לבני ישראל קחו לכם וצוו אותם:

פסוק ה

עברו לפני ארון ה'. נראה כי יהושע עבר באחרונה את הירדן והעביר כל העם לפניו כדי שיהיו בטוחים יותר כשנשאר אחריהם שהמים יעמדו נד אחד עד שיעבור הוא וכיון שעברו כלם קרא לאותם שנים עשר איש שהכין שהיו עמו ואמר להם שיעברו לפני הארון שהיה בתוך הירדן כי העבר האח' אשר יצאו ממנו ואמר להם שירימו איש אבנו על שכמו ויעבירום עמם:

פסוק ז

בעברו בירדן. במקצת ספרים העי"ן בגעיא נקרא בקמץ רחב והוא מן החלופים:

פסוק ט

הקים יהושע. אף על פי שלא ראינו שצוהו האל על אלה האבנים אחר שעשה ידענו כי במצות האל יתברך עשה:

תחת מצב. מקום מצב לא תחת רגליהם שהרי לא זזו משם עד שנעשה כל מה שהיה להם לעשות כמו שכתוב עד תם כל הדבר:

פסוק י

עד תם כל הדבר. הקמת האבנים בירדן והעברת האבנים האחרות אל המלון:

אשר צוה ה' את יהושע. כמו שכתוב למעלה:

ככל אשר צוה משה את יהושע. כמו שכתוב בתורה והיה ביום אשר תעברו את הירדן:

וימהרו. הקמת האבנים והעברתם ואחר כן עברו:

פסוק יא

ויהי כאשר תם כל העם וגו' לפני העם. פירוש הארון והכהנים שהיו לפני העם קודם שתמו לעבור עברו אחרי עבור העם, או פירושו כאשר תם כל העם לעבור המתינו על שפת הירדן עד שעבר הארון והלך לפני העם והלכו אחריו, או יהיה פירושו לפני העם לעיני העם, ורז"ל פירשו בענין אחר כל זה הענין ופירשו עד קצה מי הירדן בירדן תעמדו בקצה אשר נכנסו ממנו ושם עמדו הכהנים והארון עד שעבר העם ופרשו נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה אל החרבה אשר בצדם והיא השפה אשר נכנסו ממנה וחזרו לאחוריהם אל החרבה וזה שאמר ויעלו מן הירדן שעלו מן הירדן אל השפה כדי שיחזרו המים למקומם קודם שיעבור הארון כדי להראות להם נס אחר נמצאו ארון וכהנים מצד אחד וישראל מצד אחר והירדן מלא ביניהם נשא ארון את נושאיו ועבר שנאמר ויעבור ארון ה' לפני העם ואני תמה מזה הדרש מה הצריכם לזה לאלה הפסוקים כי כבר פירשנו אותם כלם לדעתנו ואפילו יהיה כדבריהם פירוש קצה מי הירדן בשפה אשר נכנסו ממנה כאשר תם כל העם לעבור עבר הארון אחריהם ביבשה וכאשר נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה מצד השני שבו המים למקומם ואנה ראו שארון מצד זה וישראל מצד זה ומה צריך לשאת ארון את נושאיו ולעבור ואם היה נס כזה לא היה הכתוב מפרש שהארון נשא את נושאיו למעלה מן המים ואפילו למי שמפרש דבריהם כמשמעו שמפרש עד קצה מי הירדן הקצה שיצאו ממנו כמו שאנו מפרשים ומפרש ארון מצד זה וישראל מצד זה כי כלם היו מהשפה אשר יצאו ממנה אלא פירוש מצד זה שהארון היה על שפת הירדן וישראל היו לפניו רחוקים וזהו כמצד אחר אם כן הארון שהיה אחרי העם איך אמר ויעבור לפני העם אלא נשא ארון את נושאיו ועבר לפני העם

אף על פי כן מי הצריכם לזה הנס וכי קשה הוא לפרש שהמתינו אותו ישראל עד שעבר לפניהם כמו שפירשנו או פירוש לפני העם לעיני העם כמו שפירשנו והם שאמרו ידעו מה שאמרו כי דעתם רחבה מדעתנו:

פסוק יג

כארבעים אלף. הכ"ף כ"ף שיעור:

פסוק יד

גדל ה'. שבקע הירדן לפניו כמו שבקע הים לפני משה:

פסוק טו

ויאמר ה' אל יהושע וגו' צוה את הכהנים. וכבר אמר כי כבר אמר למעלה ויעבר ארון ה' ועתה ספר היאך עבר כי הקב"ה אמר ליהושע קודם זה שיצוה את הכהנים שיעלו מן הירדן:

פסוק יח

ויהי בעלות הכהנים. בבי"ת כתיב וקרי בכ"ף והענין אחד:
וישבו מי הירדן כתמול שלשום על כל גדותיו. בא להודיע כי בשוב המים למקומם גם כן לא באו כאחד כי היו שוטפים בירידתם ויציאתם חוץ מגדות הירדן אלא ירדו התחתונים עם קצת העליונים וכן מעט מעט עד אשר שבו כתמול שלשום ללכת על כל גדותיו:

פסוק יט

ויחנו בגלגל. והוא המלון אשר צוה ה' להניח שם האבנים ושם הקימם יהושע ובו ביום שעברו באו הגלגל שנאמר במלון אשר תלינו בו הלילה ואמרו רז"ל כי יותר מששים מיל הוא הדרך שהלכו באותו היום מן הירדן ועד הגלגל וע"י נס הלכו הדרך ההיא אנשים ונשים וטף יותר מששים מיל באותו היום:

פסוק כא

אשר ישאלון בניכם. הנולדים הקטנים ואשר יולדו:

פסוק כג

אשר הוביש ה' את מי הירדן מפניכם. דברי יהושע לבני ישראל ליוצאים ממצרים ולילודים אשר במדבר אשר הוביש מפנינו אנחנו שיצאנו ממצרים:

פסוק כד

יראתם. לגזרת פעל כי יראתם לגזרת פעל והוא עבר במקום עתיד כמו תראו ורבים כמוהו:

פרק ה

פסוק א

עד עברנו. עד עברם קרי והם דברי הכותב:

פסוק ב

בעת ההיא. בעוד שהיו בגלגל צוה לו האל למול כדי שיעשו פסח כי בי' לחדש עברו ובג' ימים היה להם להיות נכונים לעשות הפסח ולהזות ולטבול כי טמאי מתים היו בהם ושיהיו נמולים כלם כדי שיקריבו הפסח בי"ד וארז"ל כי בי' לחדש ביום בואם הזו כלם הזאה ראשונה שהיא הזאת ג' ובערב הפסח עשו הזאה שנייה שהיא הזאת ז' שהרי צריך בין הזאה להזאה ד' ימים ומלו באלו ד' ימים וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה ומפני מה לא מלו הילודים במדבר ארז"ל כי מ' שנים שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית כי היכי דלא ליבדרו ענני כבוד לפיכך לא מלו כי רוח צפונית רפואה למכת דם וזולתה סכנה ואמר ביומא דעיבא וביומא דשותא לא מהלינן ולא מסוכרינן פירוש אין מלין ואין מקיזין שותא היא רוח קדים כי היא סכנה למוציא דם ואם יאמר אדם וכי כל יום ויום כשהזכר נמול אדם שומר לו רוח צפונית יש לומר הטעם כי בכל יום נושבת כמו שארז"ל ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כל אחד מהן וברוב הימים היא לבדה גוברת על שאר הרוחות לפיכך מלין בכל יום על הרוב ורוח צפונית היא המפזרת העננים כמו שכתוב רוח עברה ותטהרם ועל רוח צפונית הוא אומר כי אין יום בהיר וטהור אלא עם רוח צפונית וכן הוא אומר מצפון זהב יאתה ועם שאר הרוחות ימצאו העננים לרוב שאינן מתפזרות מפניהם ואף על פי שרוח צפונית עמהם כמו שאמרנו היא טפילה להם אבל בהיותה גוברת היא מפזרת העננים ולפי שבמדבר לא נשבה בטלו המילה ורז"ל לא אמרו טעם למה אין נשמרים עתה מלימול ביומא דשותא אבל אמרו כיון שהרגילו אינו מזיק וכן אמרו והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה' ואם יאמר אדם יכול היה הקב"ה להשיב רוח צפונית ולא יתבדרו ענני כבוד ולא תבטל מצות מילה אמת הוא כי לא יבצר ממנו מזמה יתברך ויתעלה והוא יתברך המצוה על המילה לשמנה ימים הוא החריש מהם ולא הזהירם למול הילודים כל אותן שנים לפי שהמצוה אינה בטלה כי אם לא היתה בזמנה יכולה להיות אחר זמן ובעבור האריך זמן המצוה לא ישנה הקב"ה מנהג העולם כי אף על פי שמשנה מנהג העולם בקצת הנסים בקריעת ים סוף והירדן ועמידת השמש לא יעשה כן ברוב הנסים כי אפילו בנצוח המלחמות ועזרו לאוהביו היה עושה ע"י סבה כמנהג העולם במלחמות כמו שצוה מלחמת יריחו הקפת העיר בשופרות כמו

שעושין הצרים על עיר להפחידם ולהבהילם וכמו שצוה במלחמת העי שים לך אורב לעיר מאחריה כמו שהוא מנהג העולם וכן במלחמות אחרות ולא נוכל לומר כי שלא ברצון הש"י נמנעו מלימול הילודים במדבר כי לא ראינו שהוכיחם נביא על זה שלא מלו כל אותן שנים שהיו במדבר ומפני זה לא עשו גם כן פסח כי אם בשנה השנית שיצאו ממצרים לפי שהיו ערלים ומילת הזכרים אפילו מקצת מעכבת מעשות הפסח שנאמר המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ויש דרש כי שבט לוי מלו במדבר וסמכו זה לפסוק ובריתך ינצורו ויש לפרש גם כן כי לפיכך לא מלו כל אותן השני' לפי שנאמר על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ולא היו יודעים יום נסעם ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך וזה הוא שאמר כי לא מלו אותם בדרך כי הנה ראינו משה רבינו ע"ה איחר זמן מילת בנו בעבור הדרך וזהו שאמר כי לא מלו אותם בדרך ואם תאמר הנה ראינו שנענש משה על עכוב המילה ההיא כמו שכתוב ויבקש המיתו לא נענש אלא לפי שלא נתעכב במדין עד מול בנו ועד חיותו כי ביום נסעו לא נסע על פי הדבור כי אף על פי שאמר לו הקב"ה לך שוב מצרים לא אמר לו שיסע בו ביום והיה לו למול את בנו ולהתעכב עד חיותו ואחר כך ללכת מצרים במצות הבורא ועל כן הוכיחו בדרך על יד החולי ושמר לו עד שהיה במלון שיוכל למול שם ולהתעכב שם ומפני זה עשו פסח במדבר בשנה השנית כי מלו כלם לפי שלא היו בדרך כי לא נסעו כל אותה שנה כי עשו המשכן שם במדבר סיני ולא אמר כי לא מלו אלא הילודים בדרך וכל זמן שהיו במדבר סיני לא היו בדרך וזהו טעם הנכון בעיני:

עשה לך. תקן והכן כמו וימהר לעשות אותו ופירוש לך לעצמך שיהיה הוא המל ואחרים עמו כי לא יתכן שיהושע לבדו מל כל הערלים שהרי אמר לו חרבות צורים ואילו היה הוא המל לבדו די היה בחרב אחד ועוד בארבעה ימים היאך היה יכול יהושע לבדו למול כל הילודים במדבר זה לא יתכן או יתכן שלא מל הוא אחד מהם אבל צוה אותם למול ואמר לך כי עליו מוטל כי הוא היה מנהיגם ומה שאמר וימל כמו ויבן שלמה את הבית והדומים להם:

חרבות צורים. כתרגומו אזמלון חריפין איזמלים חדים וכן אף תשיב צור חרבו ונסמך המתואר אל התואר כמו מי המרים בני שלשים או יהיה צורים שם זולתי תאר ויהיה פירוש חרבות שיהיו להם חדודים:

ושוב מול את בני ישראל שנית. חזר פעם אחר פעם במחנה למול ולצותם למול ובאמרו ושוב מול אינו אומר פעם ושתים לבד אלא כמה פעמים עד שיגמר הדבר וכן ושבתי בבית ה' שאחזור שם תמיד כל ימי חיי וכן באמרו שנית אינו דוקא פעם ושתים לבד אלא

פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר וכן כסיל שונה באולתו אינו פעם ושתים לבד אלא פעם אחר פעם כמה פעמים וכן ועם שונים אל תתערב שחוזרין פעם אחר פעם לרשעות כמה פעמים ויש מרבותינו ז"ל שאמרו כי אמר שנית על הפריעה כי לא נתנה פריעת מילה לאברהם אבינו ונדחו דברים אלו ואמרו כי שנית ר"ל על ציצין המעכבין את המילה שמזהירו שיחזור עליהם שנית ויראה כי נמולו היטב אבל פריעת המילה נתנה לאברהם אבינו וכן הוא אומר בבראשית רבה אברהם אבינו פרע את מילתו:

פסוק ג

אל גבעת הערלות. כמו בגבעת וכן נפל אל המים כמו במים ואחרים רבים כמוהו ונקראת גבעת הערלות בעבור הערלות שנכרתו שם ומלת הערלות הוא משקל אחד כי מן ערלה יאמר ערלות כמו מן חכמה יאמר חכמות:

פסוק ד

וזה הדבר אשר מל יהושע. וזה הדבר שבעבורו מל יהושע כי כל העם הילודים במדבר לא מלו אותם לפיכך נצטווה יהושע למולם:

כל אנשי המלחמה. ר"ל מבן עשרים שנה ומעלה כי אותם הם הפקודים ואותם מתו שהיו מולים זהו שאמר כי מולים היו והטעם להודיע כי זה שלא מלו לא בעבור שנשתכחה מהם מצות מילה במצרים או התרשלו עליה כי מולים היו כל העם היוצאים ואפילו לדברי בעל הדרש שאומר שהתרשלו במילה במצרים וסמך לפסוק גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו וכן מה שאמר בדמיך חיי פעמיים ר"ל שתי דמים דם פסח ודם מילה אעפ"כ בצאתם מלו כלם קודם שעשו הפסח וזהו שאמר כי מולים היו כל העם היוצאים והנה אותם שהיו מבן עשרים שנה ומעלה מתו במדבר ומבן עשרים שנה ומטה נשארו מולים ולא הוצרך יהושע למול אלא הילודים במדבר שלא היו יכולים למול בדרך כמו שפירשנו ופירוש לא מלו לא מלו אותם כי הוא פעל יוצא:

פסוק ז

הקים. אשר הקים וכן לעם עליה בעבור זה עשה ה' לי והדומים להם שיחסרו שי"ן או מלת אשר וטעם הקים כי הקב"ה הקים אותם תחת אבותם לירש הארץ כמו שאמר להם אתננה והם יירשוה:

פסוק ח

תחתם. במקומם כמו שבו איש תחתיו:

חיותם. הרפאם כמו וימרחו על השחין ויחי:

פסוק ט

חרפת מצרים. לפי שיצאו האבות ממצרים והיו הבנים ערלים כמו המצריים והערלה חרפה כמו שנאמר כי חרפה היא לנו:

גלגל. נכפלה בו הפ"א כי מן גלותי יאמרו גלל וכן דרך לשון הקדש בשמות הלקוחים מן הפעל להוסיף בו אות או לגרוע ממנו כמו נח מן ינחמנו שמואל כי מה' שאלתיו וגם להפך סדר האותיות כמו יעבץ מן עצב:

פסוק יא

ויאכלו מעבור הארץ. מהישן אכלו מצות וקלוי כי החדש היה אסור להם עד אחר הקרבת העומר בששה עשר בניסן ואפילו למצות מצה אסור מן החדש שאין מצות עשה דוחה את לא תעשה אלא אם כן היתה כתובה בצדה ומאין היה להם ישן ממה שהיו תגרי אומות מוכרים להם ומלת מעבור מוכיח שהוא מן הישן כי אמר כי נקרא עבור הדגן שהוא משנים שעברו ושנה הבאה נקרא תבואה:

ממחרת הפסח. הוא ליל חמשה עשר בניסן ויומו כי הפסח קרב בארבעה עשר ומחרתו הוא יום חמשה עשר וכן בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל:

פסוק יב

וישבת המן ממחרת. מאותו מחרת שזכר מאותו היום פסק המן כי לא היו צריכים שהרי אכלו מעבור הארץ מצות וקלוי בחמשה עשר בניסן ולדברי רז"ל שאמרו כי עד י"ו בניסן אכלו המן יהיה פירוש ממחרת ט"ו והוא י"ו כי אף על פי שאכלו בט"ו מצות וקלוי לא היה מספיק להם מה שמצאו מעבור הארץ ואותו היום אכלו גם מהמן ולמחרת שהוא י"ו בניסן אחר שהקריבו בו העומר והותרו בחדש מצאו הרבה מן החדש לאכול וז"ש ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא:

פסוק יג

ויהי בהיות יהושע ביריחו. בגבול יריחו ומכאן סמכו ז"ל שעבורה של עיר דינו כעיר שהרי יהושע לא היה בתוך העיר ואמר בהיות יהושע ביריחו כי נסעו מהגלגל אחר שנמולו שם הערלים ועשו הפסח ובאו להם ליריחו לכבשה וחנו את פני העיר והקב"ה שלח מלאכו ליהושע כדי לחזקו לכבשה ולבשרו ונראה לו כדמות איש וחרבו שלופה בידו מורה על הגבורה ועל הנצוח כמו שנראה ליעקב אבינו ונאבק עמו לחזקו ולבשרו כמו שאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וכן בא ליהושע זה המלאך וחרבו

שלופה בידו כדמות גבור מנצח והוא שאמר ליהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה:

פסוק יד

ויאמר לא. כלומר אינני כמו שאתה סבור איש בא להלחם אבל אני מלאך ה' וזהו שאמר שר צבא ה' שר צבאות מעלה ומטה כמו שנאמר על מיכאל השר הגדול ולפי גדולתו וקדושתו נקדש המקום שנראה בו ליהושע לפיכך אמר קדש הוא:

עתה באתי. בעת שראיתני מה שאין כן בבשר ודם וזה להחזיק בלבו כי מלאך הוא ויש בו דרש כי בא להפחידם על בטול תורה ועל שבטלו היום שעבר תמיד של בין הערבים אמר לו יהושע על איזה מהם באת אמר לו עתה באתי כלומר על בטול תורה שאתם בטלים עתה מיד וילן יהושע בתוך העמק שלן בעומקה של הלכה וזה הדרש רחוק כי אין שעת המלחמה שעת תלמוד תורה ועוד כי פסוק וילן יהושע הוא רחוק מזה הפרשה כי הוא במלחמת העי ועוד כי כותב הדרש הזה טעה בפסוק וילן כי ב' פסוקים הם וילן יהושע סופו בתוך העם והפסוק האחר וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ויש בו דרש אחר עתה באתי עתה באתי שני פעמים אני הוא שבאתי בימי משה רבך שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וראה אותי ולא רצה שאלך עמו שאמר להקב"ה איני חפץ אלא בך מיד ויפל יהושע אל פניו ארצה:

אל פניו. כמו על וכן אל ההרים לא אכל:

פרק ו

פסוק א

ויריחו סוגרת ומסוגרת. סוגרת אנשיה בתוכה שלא יצא אדם מן העיר ומסוגרת שלא יכנס אדם בתוכה ופירושו בסופו אין יוצא ואין בא או כפל סוגרת ומסוגרת לרב הסגירה כמו שאמר התרגום אחידא בדשין וכו':

פסוק ב

ויאמר ה' אל יהושע. ע"י המלאך הנראה לו והוא נקרא בשם ה' השולח אותו וכן מצאנו במלאך שנראה לגדעון ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך ואמרו רז"ל כי שמי בקרבו א"ר שמעון בן לקיש מלמד שהקב"ה משתף שמו על כל מלאך ומלאך:

גבורי החיל. פירוש אנשי יריחו ומלכה ואעפ"י שהם גבורי החיל נתתים בידך:

פסוק ג
הקיף את העיר. נכתב ביו"ד כמו אם היה בחירק ואף על פי שהוא בצר"י וכן ותגד לבני ישראל יגיד דבר:

כה תעשה ששת ימים. אין לשאול טעם לסבות הבורא למה היתה ההקפה הזאת וטעם שבעה כהנים ושבעה שופרות ושבע הקפות ושבעה ימים וטעם ההקפה בתרועה להבהיל העם אשר בתוך העיר ותפול החומה תחתיה למען ידעו כל עמי הארץ כי ה' נלחם לישראל לא בחרב ובחנית ומספר השבעה ידוע סודו אצל מביני מדע וכן שבעה מזבחות וז' פרים וז' אלים והשביעי הוא הנבחר בימים ובחדשים ובשנים:

פסוק ד
היובלים. האילים ובדברי רז"ל א"ר עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין לדכרא יובלא:

פסוק ה
במשוך. בהאריך התקיעה:

בשמעכם את קול השופר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף והענין אחד.

ונפלה חומת העיר תחתיה. יש לשאול בית רחב שהיה בחומה אם נאמר כי נפל ונצלה היא ובית אביה זה לא יתכן כי אם היה נס כזה היה מספר אותו הכתוב ועוד שאמר באו בית האשה הזונה והוציאו משם את האשה נראה כי הבית היה קיים ולא נפל אבל הנראה בעיני כי לא נפלה כל חומת העיר אלא מה שהיה מן החומה את פני העיר נגד מחנה ישראל נפל ועלו העם איש נגדו ובית רחב היתה בחומה מצד אחר שלא נפל ומה שאמר תחתיה ר"ל שנבלעה במקומה תחת הארץ ונראה ממנה מעט על פני הארץ לזכרון הנס:

פסוק ז
ויאמר אל העם. כתיב בוי"ו ופירושו יהושע והכהנים וקרי בלא וי"ו ופירושו יהושע:

פסוק ח
ויהי כאמר. בכ"ף:

פסוק ט
והחלוץ. פירשו בו שהם בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שעברו חלוצים לפני אחיהם:

תוקעי. כן כתיב בוי"ו ופירושו אשר תקעו והקרי הוא תוקעי ומבואר הוא:

והמאסף. אמר בו התרגום שבטא דדן לפי שהוא היה אחרון בדגלים כמו שנאמר עליו מאסף לכל המחנות:
הלוך ותקוע. אינו אומר על המאסף שהיו תוקעים אלא כמו שאמר המתרגם וכהניא אזלין ותקעין בשופריא:

פסוק י

עד יום אמרי אליכם. יש מפרשים כמו עת כמו יום צעקתי בלילה ואין צריך רק פירושו כמשמעו הוא יום השביעי:

פסוק יא

ויסב ארון ה' את העיר. פירוש יהושע הסב הארון את העיר:
הקף. ארון ה' את העיר פעם אחת וזה היה ביום הראשון וראשון לימי השבוע כך קבלו רז"ל כי ביום ז' שנלכדה יריחו יום שבת היה ואף על פי שהרגו ושרפו בשבת מי שצוה על השבת צוה לחלל שבת בכבישת יריחו וכן בשאר עיירות שהיו ישראל צרים עליהן ואמרו בקבלה עד רדתה ואפילו בשבת וכמו שצוה גם כן להעלות עולות בשבת:

פסוק יג

הולך ותקוע. כתיב הולך ר"ל שכמו שהיה המאסף הולך כן היו הכהנים תוקעים וקרי הלוך שהוא מקור והפירוש אחד:

פסוק טו

וישכימו בעלות השחר. כתיב בבי"ת וקרי בכ"ף:
כמשפט הזה שבע פעמים. כמשפט הזה שעשו בששת הימים והיו שבע פעמים עם ההקפה הראשונה הזאת של יום השביעי רק ביום ההוא עשו יותר הקפות כי הקיפו העיר שבע פעמי':

פסוק יז

והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה. היא שלא תבנה עוד וכל אשר בה שלא יהנה אדם מכל אשר בה ונראה כי הקב"ה אמר לו כן כי יהושע לא אמר דבר כזה מלבו ואף על פי שלא זכר זה הכתוב ימצאו כמוהו רבים ורז"ל אמרו כי יהושע אמר דבר זה מרצונו ולא אמר לו הקב"ה אמר יהושע יריחו כבושה תחלה לארץ ישראל נוציאנה תרומה כאשה הזאת שמפרשת חלתה מתחלת עיסתה ועוד אמר יהושע בשבת לכדנו יריחו ושבת קדש שנאמר כי קדש היא לכם כל מה שכבשנו בה יהיה קדש שנאמר קדש לה' אוצר ה' יבא ואף על פי כן הקב"ה הסכים על ידו ומניין שהקב"ה הסכים על ידו שנאמר חטא ישראל וגם עברו את בריתי והיה זה אחד מג' שגזרו בית דין שלמטה והסכים הקב"ה עמהם:

כי החבאתה. בשני סימני נקבה כמו ישועתה עזרתה וכל כפל לחזק הענין כמו שפירשנו בספר מכלל והכפל הנה לפי שהחביאה אותם יפה:

פסוק יח

שמרו מן החרם. שמרו עצמכם ושמרו איש את אחיו ומפני זה אמר חטא ישראל מפני שלא נתנו עיניהם שלא יקח אדם משלל העיר דבר:

פן תחרימו. פירושו ולקחתם מן החרם:

פסוק יט

אוצר ה' יבא. באהל מועד שהיה שם הקדש משלל מדין הזהב שנתנו שרי האלפים והמאות:

פסוק כג

ויבואו הנערים. כל משרת יקרא נער ואפילו יהיה זקן כמו יהושע בן נון נער ואלו האנשים המרגלים היו נערי יהושע או נערי אחד מגדולי ישראל:

מחוץ למחנה. ישראל הניחום מבחוץ למחנה עד שיתגיירו וישובו לדת ישראל ואחר שנתגיירו ישבו בתוך ישראל כמו שאמר ותשב בקרב ישראל עד היום הזה:

פסוק כה

החיה יהושע. שצוה לשמור לה השבועה שנשבעו לה המלאכים כמו שאמר רק רחב הזונה וגו', ויש לפרש עוד החיה שנתן להם מחיה ממון או נחלה במה שיחיו וזהו שאמר ותשב בקרב ישראל וזהו הפירוש הנכון ויש בו דרש כי יהושע לקח רחב לאשה וזהו החיה כי כיון שראו שיהושע לקח רחב לאשה נדבקו בבית אביה מגדולי ישראל ואף על פי שכתוב בשבעה אומות לא תתחתן בם אמרו כי רחב ובית אביה נכרים היו בארץ ולא היו משבעה גוים ויש מי שאומר כי כשנכנסו מרגלים ששלח יהושע ביריחו נתגיירה ועדיין לא נכנסו ישראל לארץ וכל זה למי שאמר כי כתיב לא תתחתן בם בגיותן כתיב:

פסוק כו

את העיר הזאת את יריחו. תוספת ביאור ורז"ל פירשו שלא יבנו אותה ויקראו אותה בשם עיר אחרת ושלא יבנו עיר אחרת ויקראו שמה יריחו ומה שהחרים יהושע שלא תבנה עוד העיר כבר כתבנו הטעם בפסוק והיתה העיר חרם, והחכם הגדול רבינו משה בר מימון ז"ל פירוש הטעם להיות המופת קיים שנפלה חומת עיר יריחו תחתיה כי כל מי שיראה החומה שוקעת בארץ יתבאר לו שאין זה תכונת בנין נהרס כך אבל נשתקע במופת:

ובצעירו. שימותו כל בניו מהבכור ועד הצעיר תוך הזמן הזה מהוסד העיר עד הצבת דלתיה:

פסוק כז

שמעו. והנפר' שומע בשקל אורח:

פרק ז

פסוק ב

עם בית און. סמוך לבית און וכן עם באר לחי ראי סמוך:
מקדם. ממזרח לבית אל ובזכרו סימנין אלו נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידוע לפיכך נזכרת בכל מקום עם ה"א הידיעה ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאומר בירמיה שודדה עי:

פסוק ה

כשלשים וששה איש. ארז"ל זכות אברהם אבינו עמדה להם שם שהרי היו חייבין על החרם ולא הכו מהם אנשי העי כי אם שלשים וששה איש אלא זכר להם הקב"ה זכות אברהם שבנה שם מזבח שנאמר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לה' וכ"ף כשלשים כ"ף השיעור ויש מרז"ל שאמרו שהיא כ"ף הדמיון כי לא היו שלשים וששה אלא יאיר בן מנשה הכו ששקול כשלשים וששה איש והוא רובה של סנהדרין ויש דרש כי הקב"ה אמר ליהושע אתה תנחיל כשתהיה עמהם אבל כאן שלא היה עמהם נכשלו ואחר שהכתוב אומר הטעם כי בעבור העון של החרם נכשלו אין לנו לבקש טעם אחר:
לפני השער עד השברים. חסר מ"ם השמוש ומשפטו מלפני השער כלומר מלפני השער שבאו שם בני ישראל להלחם מאותו מקום רדפום עד השברים ושם הכו השלשים וששה ונקרא המקום כן לפי שנשברו שם ויונתן תרגם עד דתברונון:
ויכום במורד. מקום היה לבני העי שהיה משופע ויורד ובאותו מקום הכום בנוסם:

פסוק ז

למה העברת. ה"א נקודה בצרי והעי"ן בשוא ופתח שלא כמנהג כי המנהג הה"א בסגול והעי"ן בשוא או בסגול ובא כמוהו כלה בחכה העלה:

פסוק ט

ומה תעשה. בצרי השי"ן שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים לו בספר מכלל, ופירוש ומה תעשה לשמך הגדול שיאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' והרי שמך כאילו נתמעט אצלם:

פסוק י

למה זה אתה נופל על פניך. על דרך מה תצעק אלי כלומר אינך צריך בקשה ותחינה ישמידו החרם ואסלח להם:

פסוק יא

חטא ישראל. ולא תאמר חטא בשגגה אלא וגם עברו בריתי כי ברית נכרתה ביני ובינם בהר סיני לעשותם כל אשר צויתים ואצום וכן הוא ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם והם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וצוה משה רבינו מפי הגבורה נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון והנה יהושע צוה אותם ואמר להם שלא יקחו משלל העיר דבר והנה עברו הברית שלקחו משלל העיר:

וגם לקחו מן החרם. כל גם בא לרבות ופירושו הנה בעבור החרם כאלו צום הנביא והוא יהושע מצוה בלא חרם ואם עברו המצוה עברו הברית כל שכן כי בידם החרם:

וגם גנבו. כי לו לקחו בפרהסיא לא היה כל כך רע אבל כשגנבו כאילו חשבו להסתיר מהבורא:

וגם כחשו. או אולי הרגיש אדם בדבר וכיחש עכן או בעבור שסופו לכחש שהרי כחש עד שבקש ממנו יהושע ואמר לו בני שים נא כבוד לה':

וגם שמו בכליהם. וכל זה להכחיש יותר כמו שאמר והנה טמונים. ובדרש מה הם חמשה גם מלמד שעבר על ה' חומשי תורה:

פסוק יג

קדש התקדשו. ענין זימון:

אשר ילכדנו ה'. אמרו כי העבירם לפני הארון והנלכד הוא שהיה הארון קולטו שלא היה יכול לזוז משם ועוד אמרו כי העמיד כל השבטים לפני האורים והתומים ואבני החושן היו כתובים בו שמות השבטים ומי שאבנו כהה הוא הנלכד וכהה אבנו של יהודה ולדעת המשפחות והגברים עשו בקלפי על פי הגורל:

פסוק יד

יקרב למשפחות. פירוש לגברים ראשי משפחות:

תקרב לבתים. לראשי בתי המשפחה:

יקרב לגברים. לאנשי הבית:

פסוק טו

ישרף באש אותו ואת כל אשר לו. לפי שעבר בחרם יחרם כל רכושו ובניו ובנותיו הקטנים שהם בכלל ממונו אצל העונש ואם בניהם היו גדולים הם בני עונש לפי שראו

ושתקו ועברו בחרם ואשה לא היתה לו ואם היתה לו לא ידעה דבר כי העלים ממנה שהרי הטמין אותם תחת הקרקע ומה שאמר ישרף באש כמו שנשרפה העיר שהיתה חרם כן ישרף העובר על החרם וכל אשר לו שהוא חרם:

פסוק יז

ויקרב את משפחת יהודה. הקריב שבט יהודה לראשי משפחות וזכר משפחה במקום שבט וקצר למשפחות הכל לקצר כי כן דרך המקרא:

וילכד את משפחת הזרחי. זה לבדו וילכד מן הקל בענין זה ושאר וילכד מן נפעל ופירוש וילכד הארון לבדו:

לגברים. לאנשי ראשי בתי המשפחה:

וילכד זבדי. שהיה ראש בית אב ויקרב אנשי הבית וילכד עכן:

פסוק יט

בני שים נא כבוד לה'. בקש ממנו שיתודה על עונו לשני דברים האחד לכפרת עונו שתהא מיתתו כפרתו בהודאת עונו ומכאן למדנו שכל המומתין מתודין ולמדו כי כופר עונו מדכתיב יעכרך ה' ביום הזה ביום הזה נעכר ולא לעולם הבא והשני כדי שיודו בני ישראל בגורל או בקליטת הארון ויאמרו כי אמת הוא וכן אמרו רז"ל שאמר עכן יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אם אני מפיל עליכם על אחד מכם הוא נופל אמר לו יהושע לעכן בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות כי עתידה ארץ ישראל ליחלק בגורל:

פסוק כ

וכזאת וכזאת עשיתי. פירושו לפניו וארא בשלל ורז"ל דרשו כי מעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנא' כזאת וכזאת עשיתי והתודה עתה על שלשתן ויש אומרים בארבעה שלשה בימי משה חרמו של כנעני מלך ערד וחרמו של סיחון ועוג וחרמו של מדין, בכנעני שכתוב בו והחרמתי את עריהם, ובמדין שנתנו הזהב קדש לה', בסיחון ועוג אף על פי שכתוב בו בזונו לנו אי אפשר שלא הקדישו מן השלל לה' ואמרו מפני מה לא נענש בימי משה על שעבר בימי משה מהם אמרו שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן פירוש לא ענש בגלוי שנאמר הנסתרות לה' אלהינו ומהם אמרו כי לא ענש על הנסתרות לעולם שנאמר עד עולם ועכשיו שענש על הנסתרות בגלוי לפי שלא היו נסתרות שהרי היו יודעים בו בניו ובנותיו:

פסוק כא

אדרת שנער. בגד חשוב שנעשה בבבל הנקרא שנער ובבראשית רבה אדרת שנער רבי חנינא בר רבי יצחק אומר פרפרא בבלאה ועוד בדברי רבותינו ז"ל רב אמר איצטילא דמילתא ושמואל אמר כרבלא דצריפאה:

האהלי. בשתי ידיעות כמו והחציו הערכך והדומים לו:

תחתיה. תחת האדרת:

פסוק כב

וירוצו האהלה. טעם וירוצו לשמחה שנגלה עון החרם על מי היה וישראל נקיים ורבינו שלמה כתב טעם וירוצו שלא יקדימו שבט יהודה ויטלום משם כדי להכחיש הגורל:

טמונה. האדרת:

לשון הזהב. ר"ל שבט זהב שדומה ללשון:

פסוק כג

ויציקום לפני ה'. ויעמידום לפני ה' כדי שיראו אותם כל ישראל וידעו כח החרם ויזהרו מן החמדה ומן החרם ורז"ל אמרו ויציקום בא יהושע וחבטן בקרקע לפני המקום אמר רבונו של עולם על אלו תפול רובה של סנהדריה:

פסוק כד

את עכן בן זרח. סמך אותו לאבי אביו לקצר כי זרח היה ראש משפחה:

ויעלו אותם עמק עכור. היה לו לומר ויורידו אבל נראה כי היה הר בין המחנה ובין העמק ואמר יעלו כנגד ההר ועל דרך הזה וירד הסלע:

פסוק כה

וירגמו. ואחר כך אמר וישרפו ואחר כך ויסקלו וכתב אדני אבי ז"ל כי דינם היה בשריפה כמו שכתוב ישרף באש אותו ואת כל אשר לו ופירוש וירגמו אותו כשהיו מוליכין אותו לשרפה היו רוגמין ומשליכין עליו אבנים מרוב כעסם עליו וכשהיו בעמק עכור שרפו אותו ואת כל אשר לו ואחר כן ויסקלו אותו באבנים כסום באבנים והם שרופים ואחר כן הקימו עליו גל אבנים גדול להיות לאות, ורז"ל פירשו וירגמו אותו אבן הוא לבדו וישרפו אותם באש בממונו הכתוב מדבר שכך נאמר לו מפי הגבורה הנלכד בחרם ישרף באש אותו ואת כל אשר לו אם כן מה תלמוד לומר וירגמו אותו לפי שבשבת גנב והוציא מיריחו והטמין באהלו ונסקל על חלול שבת ונשרף על שמעל בחרם ומנין שבשבת נלכדה יריחו שנאמר ויהי ביום השביעי וקבלו רז"ל שביעי לימי השבוע כמו שכתבנו:

פרק ח

פסוק ב
כאשר עשית ליריחו ולמלכה. כי הכל הרגו לפי חרב:
תבזו לכם. כלומר זאת לא תהיה חרם כמו יריחו אבל תבזו אותה לכם לכל צרכיכם שלא יבא ממנה אוצר ה':

פסוק ו
התיקנו. שרשו נתק ר"ל עד שננתק אותם מן העיר ברדפם אחרינו:

פסוק ז
ואתם תקומו מהאורב. שם כמו והמארב וכמוהו שם בזה המשקל מלרע ואת היותר החרמנו, ויטעהו שורק:
והורשתם את העיר. את יושבי העיר תגרשום ותכלום:

פסוק ח
כתפשכם. מקור בכ"ף:
כדבר ה' תעשו. שהרי אמר לו כאשר עשית ליריחו ויריחו שרפו באש:
ראו צויתי אתכם. כלומר שתהיו זריזים:

פסוק ט
וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם. באמצע המחנה לן בלילה ההוא כדי לזרזם כלם להשכים בבקר ולערוך המלחמה:

פסוק י
ויפקד. השגיח בהם ונתן עינו עליהם איך הם מוכנים למלחמה:

פסוק יא
וכל העם המלחמה. חסר הנסמך ומשפט העם עם המלחמה כמו הארון הברית:

פסוק יב
ויקח כחמשת אלפים איש. שיהיו גם כן אורב אולי שם אותם סמוך לעי יותר מן הראשונים:

פסוק יג
וישימו. האורב והמחנה שמו עצמם ויקרבו לעיר יותר ממה שהיו וכן אומר במלחמת בן הדד על שומרון ויאמר שימו וישימו על העיר:
ואת עקבו. כתרגומו ית כמניה כלומר מארבו מן ויעקבני כי המארב היא ערמה:

וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק. כלומר הלך הוא ואחרים עמו בתוך העמק שהמחנה שם לראות שומרי המחנה אם הם ערים או ישנים פן יצאו אנשי העי פתאום עליהם והכום:

פסוק יד

למועד. כתרגומו לזמנא דמתקן ליה כלומר שהכין המלך ואמר בשעה פלונית נהיה מוכנים כלנו לצאת למלחמה:

לפני הערבה. לפני המישור אשר היה את פני העיר:

פסוק טו

וינגעו. הראו עצמם נגועים ונסים לפניהם וגם הם היו נגועים כי אי אפשר שהיו נסים לפניהם שלא היו נגועים בהם ואלו לא היו נגועים אלא מראים עצמם נגועים לכך היה אומר ויתנגעו מבנין התפעל כי כן המשפט:

דרך המדבר. מקום מרעה הבהמות יקרא מדבר בין סמוך לעיר בין רחוק מן העיר לפיכך אמר ורעו כבשים כדברם כעדר בתוך הדברו והוא מתרגם וינהגו ודבר לפי שהרועה נוהג שם המקנה:

פסוק טז

ויזעקו. נתקבצו לרדוף אחריהם ולפי שהקבוץ ואסיפת העם הוא על ידי זעקה לפיכך נאמר בזה הלשון:

אשר בעיר. כן כתיב וקרי בעי והכתוב מורה שנזעקו כל הנשארים בעיר לרדוף אחריהם והקרי מורה אשר בעי וגבולה וכן כתיב ולא נשאר איש בעי ובבית אל:

פסוק יח

בכידון. כתרגומו ברומחא:

פסוק כ

ידים. מקום כמו רועות על ידיהם או כח כתרגומו חילא.

אל הרודף. ישראל שהיו נסים אל המדבר נהפך אל אנשי העי שהיו רודפים אותם:

פסוק כד

בשדה במדבר. השדה כולל מקום זרע העבוד ומקום מרעה הבהמות גם כן לפיכך פירש במדבר אשר רדפום בו:

פסוק כט

וכבא השמש. כמו שכתוב לא תלין נבלתו על העץ ועל כל הנתלה בארץ ישראל מצות הכתוב:

פסוק ל

אז יבנה. אז כשעברו ישראל את הירדן ואין מוקדם ומאוחר בתורה כי כן כתיב בספר תורת משה והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגו' והקמות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד ובנית שם מזבח וגו' ואז הותרו הבמות כל זמן שהיו בגלגל וכן אמרו רבותינו ז"ל בו ביום עברו את הירדן ובאו להר גריזים ולהר עיבל והביאו את האבנים ושדום בשיד וכתבו עליהם את כל דברי התורה ובנו מזבח והעלו עולות ושלמים ואכלו ושתו ושמחו וברכו וקלסו וקפלו את האבנים ולנו ואמרו אין הבמה נתרת אלא על ידי נביא שנאמר אז יבנה יהושע ומלת יבנה עתיד במקום עבר ויבא זה עם קשר מלת אז בהרבה מקומות כמו אז ישיר משה, אז ישיר ישראל, אז יבדיל משה, אז ידבר יהושע, אז יבנה שלמה, אז תבאנה, אז יקהל שלמה:

פסוק לב

את משנה תורת משה. מן ושננתם לבניך אף על פי שאינו משרשו ופירושו לשון התורה ופירושה על דרך כלל וכתב רבינו סעדיה ז"ל כי כתבו בהם מספר המצות כמו שהן כתובות בהלכות ובאזהרות ויפה אמר כי לא יתכן שכתבו בהן כל התורה רק הצורך דרך כלל ונחלקו רבותינו ז"ל מהם אמרו על גבי האבנים כתבוה ואחר כך שדו אות' בשיד ומהם אמרו מתחלה שדו את האבנים וכתבו התורה על גבי השיד ואמרו כי בשבעים לשון כתבו אותם דברי התורה כמו שנאמר בתורה באר היטב כדי שיבינו אותם כל עם ולשון שיראו אותם:

פסוק לג

חציו. ו' שבטים עלו להר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין וששה להר עיבל ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי והכהנים והלוים והארון עומדים למטה הכהנים מקיפים את הארון והלוים מקיפים את הכהנים וישראל מזה ומזה הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה שנאמר לברך את העם ישראל בראשונה וכך הוא מפורש בתורה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל והיה אם שמוע תחלה ואחר כן והיה אם לא תשמע ופתחו ואמרו ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה וגו' ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל וגו' ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרין כסדר הזה ברכות וקללות כך סדרו רבותינו זכרם לברכה והקשו ואמרו איך אנו אומרים כי הלוים היו למטה והלא לוי למעלה שהרי היה הוא אחד מן הששה שבטים שהיו בהר גריזים ופירושו כי זקני כהונה ולויה למטה והשאר למעלה ומהם אמרו כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה:

והחציו. כמו האהלי הערכך והדומים להם שבאו בשתי ידיעות ורבותינו ז"ל דרשו בו כי בא הה"א למעט כי מעטים היו במספר החצי של הר עיבל מהחצי של הר גריזים ואף על פי שלוי למטה מפני שהיה יוסף עמהם שנאמר בהם ואנכי עם רב וגו' ומה שאמר אל מול הר גריזים אל מול הר עיבל שלא עמדו על ההר אלא בשיפוע ההר ובהר גריזים ובהר עיבל יש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי רבי יהודה אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת אצל אלוני מורה ונאמר להלן ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם וזהו הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים ר' אליעזר אומר לא זה הוא הר גריזים והר עיבל שבין הכותיים הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת בארץ הכנעני והלא אינה אלא ארץ חוי היושב בערבה והלא בין הרים וגבעות הן יושבין מול הגלגל והלא לא ראו את הגלגל ובירושלמי לדברי רבי אליעזר מהו הר גריזים והר עיבל ב' גבשושיות עשו לאחד קראו הר גריזים ולאחד קראו הר עיבל:

פסוק לד

ואחרי כן וגו' הברכה והקללה. הוא שאמרו ברוך האיש ארור האיש או פירוש והיה אם שמוע תשמע והיה אם לא תשמע:

פסוק לה

לא היה דבר. נראה מהפסוק כי אחר שקראו הלוים הברכה והקללה פתח יהושע וקרא באזניהם כל המצות מצות עשה ומצות לא תעשה:

והגר ההולך בקרבם. כמו שכתיב בתורה בפרשת הקהל וגרך אשר בשעריך, ואמר ההולך שהיו מתגיירין מן האומות בכל מסעיהם מפני הנפלאות אשר היו שומעים ורואים:

פרק ט

פסוק ב

פה אחד. בהסכמה אחת ועצה אחת ועל הדרך הזה ת"י סיעא חדא ולא פירש הקבוץ הזה עד שספר מעשה יושבי גבעון כי בעבורם התקבצו כמו שמספר למטה:

פסוק ד

גם המה. דרשו בו לרבות על בני יעקב שבאו להם במרמה כמו שאומר במרמה וידברו והם היו החוי ויש לפרש גם לרבות על בני יריחו ועי כי הם עשו עם בני ישראל להשמר

מהם כמו שאמר ויריחו סוגרת ומסוגרת או להלחם עמהם כמו עי והם עשו גם הם כן אבל בערמה באו אליהם להשלים עמהם, ויש לפרש עוד גם לרבות על ערמת ישראל לפי מחשבת החוי כי הם חשבו כי בערמה הכו ישראל יריחו ועי ששלחו להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם ואחר כך הכום והם באו להם בערמה אף על פי שהם בעצמם ידעו כי סופם לגלות להם ערמתם חשבו אחרי שיכרתו לנו ברית לא יעברו על בריתם אף על פי שיתגלה להם הערמה אחר כן:

ויצטירו. עשו עצמם צירים ומלאכים באים מארץ רחוקה ומן התימה שתירגם אותו יונתן כמו בדל"ת איזדודו מן צדה שתרגמו זוודיה:

פסוק ה

נקודים. יונתן תתרגם כסנין ודברי רבותינו ז"ל פת הבאה בכסנין והוא פת עושים אותו כענין יבשין וכוססין אותו בבית המשתה ועוד מפרשים אותו מענין נקוד וטלוא כלומר מעופש היה והלחם המעופש הוא נקודים כי יש בלחם המעופש אדום וירוק ושחור נקודים נקודים:

פסוק ז

ויאמרו. כן כתיב וקרי ויאמר והכתיב על הפרט והקרי על הכלל כמו שאמר איש ישראל:

אל החוי. מבני חוי היו גבעון והערים הסמוכות להם שהיו בזאת העצה, ובדרש מה הוא החוי וכי חוים היו אלא שעשו מעשה חויא פירוש נחש כלומר שרמו את ישראל כמו הנחש שרמה את חוה:

אולי בקרבי אתה יושב. שאם היו יודעין שהם מארץ כנען היו אסורים לכרות להם ברית שנאמר לא תכרת להם ברית ולא תחנם והברית הוא שיהיו בשלום עמם ולא יהיו עבדים להם ומקבלים מצותם וזה אסרה התורה ואף על פי שכולם אם היו משלימים היו מקבלים אותם כמו שכתוב לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון וגו' מכלל שאם השלימו היו מקבלים אותם כן הוא אבל בתנאי שיכריתו עבודת גילולים מארצם ושיקבלו עליהם שבע מצות שהוזהר בהם אדם הראשון כמו שאמר הכתוב פן יחטיאו אותך לי משמע כל זמן שהם בחטא ואינם מקיימים שבע מצות שחייבים בהם בני נח אסור להניחם לשבת בארץ אבל מצוה להחרימם ושלא לחיות מהם נשמה ואם היו משלימים ועוקרים עבודת גילולים ומקבלים שבע מצות צריך עוד שיהיו למס ויהיו עובדים לישראל ונכבשים תחת ידיהם כמו שהוא אומר יהיו לך למס ועבדוך וכן אמר בשלמה מלך ישראל כל העם הנותר מן האמורי החתי והפרזי החוי והיבוסי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה אם כן מה בין שאר אומות לשבעה עממים

יש ביניהם זה הדבר כי שאר האומות אם היו עושין מלחמה ולא רצו להשלים היו הורגים כל זכר בהם והנשים והטף היו בוזזים להם ומחיים אותם לעבדים אבל בשבע אומות אם לא רצו להשלים היה מצוה שלא לחיות מהם כל נשמה שנאמר רק מהעמים לא תחיה כל נשמה ולכל האומות קוראים להם שלום תחלה שנאמר וקראת אליה לשלום ואפילו שבע אומות בכלל חוץ מעמון ומואב שנאמר לא תדרוש שלומם וטובתם אם כן אחר שהשלימו יושבי גבעון למה היו הורגים אותם בני ישראל לולי השבועה לפי שהטעו אותם וכרתו להם ברית בטעות והיה בדין להרגם אם לא היה בדבר חלול השם מפני השבועה כי אף על פי שהיתה השבועה בטעות אם לא יקיימוה היה בדבר חלול השם כי רבים ישמעו בשבועה ולא ישמעו בטעות ובעת השבועה לא הזכירו תנאי בשבועה ולפי שהטעו אותם הקשו בעבודתם ולא הניחום שיהיו למס עובד בלבד אלא שיהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ויש מרבותנו ז"ל שאמרו כי נדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר ולמדו זה הדבר מדבר הגבעונים שלא הכום בעבור שנשבעו להם והחולקים עליהם אמרו כי בדבר הגבעונים לא חלה השבועה עליהם כלל שהרי מוטעים היו ומה שלא הרגום מפני קידוש השם שיאמרו העולם כמה חמורה עליהם שבועת ה' כי אפילו נעשית בטעות לא יעברו עליה והפסוקים מוכיחים כדברי מי שאמר כי מפני שנעשית השבועה ברבים אין לו היתר שהרי אמרו הנשיאים ולא יהיה עלינו קצף על השבועה ואם לא היה בדבר אלא מפני קדוש השם מה קצף היה בזה ואמרו רבותינו ז"ל כי שלשה כתבים שלח יהושע בכניסתן לארץ שלח להם מי שרוצה להשלים יבא וישלים וחזר ושלח להם מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה מלחמה וחזר ושלח להם מי שרוצה לפנות יפנה מי שהאמין בהקב"ה וחרד לדבריו הלך לו לאפריקי ואמר בדרש כי הכנעני הוא שפנה מפני זה זכה להקרא לארץ ישראל ארץ כנען על שמו וזכה לארץ טובה שהיא אפריקי ויש אומרים כי הפריזי פנה לפניהם והלך לו אם כן למה הוצרכו יושבי גבעון להערים וקבלו השלום לפי שיהושע שלח בכלל לכלם ויושבי גבעון חשבו הלא גם כן שלח ליריחו ולעי להשלים והנה הכה אותם אולי לא יקיים הבטחתו ליושבי הארץ הזאת ובמרמה הוא שולח להם להשלים כדי שלא ישמרו מהם לפיכך עשו גם המה בערמה ואמרו כי מארץ רחוקה הם כדי שיכרתו להם ברית:

פסוק י

ויאמרו אל יהושע וגו' מארץ רחוקה מאד וגו' כי שמענו שמעו ואת כל אשר עשה במצרים ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי וגו'. זכרו מצרים וסיחון ועוג ולא זכרו

הירדן לפי שהיה דבר מצרים וסיחון ועוג מימים קדמונים ודבר הירדן היה מזמן קרוב כלומר הראו ליהושע שלא שמעו דבר הירדן כל כך היא רחוקה ארצם:

פסוק יא

זקינינו. נכתב ביו"ד המשך בין הקו"ף והנו"ן שלא כמנהג ובדרש א"ר יוחנן זקינינו כתיב זקני אשמאי היו:

פסוק יב

הצטידנו אותו. לשון ספוק מזון מן צדה לדרך ופירושו לקחנו אותו מבתינו להצטיד בו הדרך:

פסוק יד

ויקחו. יש מפרשים אותו כמו למדו מן לקח טוב כלומר למדו והבינו מצידם שהיה יבש כי אמת אמרו, ויש לפרש ויקחו כמשמעו שלקחו מצידם ואכלו ממנו בברית כדי שיבטחו בהם ויונתן תרגם וקבילו גבריא לפתגמיהון:

פסוק כ

והחיה אותם. מקור:

פסוק כא

יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה. זה מקרא קצר כי הנשיאים אמרו יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים והמקרא אחז דרך קצרה ואמר ויהיו בפתח הויו לשון עבר ויהיו כאשר דברו להם הנשיאים וזה מעיד כי כן אמר להם הנשיאים ומה שאמרו הם לכל העדה ויהושע אמר להם לבית אלהי הא כיצד כל זמן שהיו העדה במחנה עד שלא נחלקה הארץ היו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה אבל לאחר שנחלקה הארץ והיו ישראל בעירו ובנחלתו נשארו הם חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהים בגלגל ובשילה ובנוב ובגבעון ובית עולמים כמו שאמר אל המקום אשר יבחר ואמרו רבותינו ז"ל כי כיון שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים גזר עליהם שלא יבאו בקהל כלומר שלא יתחתנו ישראל בהם ותלה אסורן בזמן שבית המקדש קיים שהרי אמר לבית אלהי משמע כל זמן שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי וזהו כל זמן שבית המקדש קיים בא דוד וגזר עליהם לעולם וכן כתוב בספר עזרא ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים:

פסוק כד

ונעשה את הדבר הזה. בצרי שלא כמנהג וכבר כתבנו הדומים להם בספר מכלל:

פסוק כה
ועתה הננו בידך. קל ובשו"א הנו"ן הראשונה:

פרק י

פסוק א
אדני צדק. כל מלכי ירושלים היו נקראים בזמן ההוא מלכי צדק או אדני צדק כמו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוא ירושלם כמו שכתוב ויהי בשלם סכו ונקראו כן בעבור ירושלם שהוא מקום צדק:

פסוק יב
אז ידבר יהושע. ת"י בכן שבח יהושע ויתכן כי אחר התפלה היתה השירה והשירה לא הזכיר או השירה היא וידום השמש והתפלה היא ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וכן זוכר אותה בדרש זו השירה במנין עשר שירות ולשון ידבר מורה על שירה לא על תפלה כמו וידבר דוד לה' את דברי השירה, ויאמר בתפלתו לעיני ישראל שמש בגבעון דום כלומר הפלא הזה יראה היום לעיני ישראל או לעיני ישראל דבק עם ויאמר כלומר התפלה הזאת אמרה בקול לפני ישראל ופי' דום המתן כמו דמו עד הגיענו אליכם כלומר שיעמוד גלגל השמש במקומו ולא ירוץ כמשפטו:
וירח בעמק אילון. ולירח אמר גם כן שיעמוד בעמק אילון ואף על פי שגבעון היה בגבול בנימן ואילון בגבול דן ידמה כי רדפו אותם והכום מגבעון עד אילון ובגבעון היה חצי היום כשהתפלל שיעמוד השמש והאל שמע בקולו כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים ועמד עד שיעור שבין עמידתו ומרוצתו היה כיום תמים והוא היום הארוך שבשנה והוא יום תקופת תמוז וכשבא השמש היו בעמק אילון והאיר הירח והיה הירח אז מן הדומה בתחלת החדש או בשלישיתו והתפלל עליו שיעמוד הירח להאיר להם עד שתכלה נקמתם באויביהם וכן היה כמו שאמר וירח עמד עד יקום גוי אויביו וזאת הפליאה כתובה על ספר הישר והוא ספר תורת משה והוא מה שאמר הקב"ה יתברך נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' כמו שפירש א"א ז"ל כי שתי אותות אמר לו בפסוק ההוא קרינת פני משה והוא מה שאמר כי נורא הוא אשר אני עושה עמך ועמידת השמש ליהושע והוא מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאות ונתן לו אות קרוב להאמין באות רחוק ובדרש שלשים ושש שעות עמדו השמש והירח כיצד המלחמה היתה בערב שבת ונתייירא יהושע שלא יחללו ישראל את השבת ופשט ידיו למעלה שיעמוד השמש ביום הששי כשיעור יום שבת והירח כשיעור ליל שבת ומוצאי שבת והם שלשים ושש שעות:

פסוק יג
עד יקום גוי אויביו. כמו מאויביו וכן השמרו לכם עלות בהר:

פסוק יד
ולא היה כיום ההוא. ואף על פי שהיה שוב השמש אחורנית לחזקיהו האות ההוא היה לאות ולמופת ונתנו השם בעבור שיאמין חזקיהו שיחיה מחליו והוא כאחד מן המופתים שנעשו על ידי משה אבל דרך תפלה שיתפלל אדם על שנוי הטבע ונעתר הבורא לאותה תפלה אם לא יהיה לתת בו אות ומופת לא היה ולא יהיה וזהו שאמר לשמוע בקול איש כי ה' נלחם לישראל:

פסוק יז
נחבאים. בשוא הבי"ת:
במערה במקדה. במערה שהיתה בגבול מקדה:

פסוק יט
וזנבתם. תכריתו זנבם והוא סוף המחנה:

פסוק כ
ויבאו. וי"ו ויבואו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וענין הפסוק כן והשרידים אשר שרדו מהם באו אל ערי המבצר:

פסוק כא
מקדה בשלום. למעלה אמר וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה תחלה אחרי כלות המלחמה שבו הגלגלה וכאשר אמר ליהושע כי המלכים נחבאים במערה במקדה בא לו למקדה עד קצה המחנה וצוה מה שאומר שצוה ואחר שזנבו אותם שבו מקדה וצוה להמית את המלכים:
לאיש את לשונו. ת"י לא הוה ניזקא לבני ישראל למדחק גבר ית נפשיה וכן תרגם אנקלוס לא יחרץ כלב לשונו לא ינזק כלבא בלישניה אבל י"ת לשונו נפשיה, והמפרשים פירשו כי למ"ד לאיש נוספת ופירשו איש מהם לא חרץ לבני ישראל את לשונו ולמ"ד זו כלמ"ד הרגו לאבנר, והשלישי לאבשלום והדומים להם שכתבנו בספר מכלל בחלק הדקדוק ממנו ואפשר לפרש למ"ד לאיש משמשת ופי' לאיש מבני ישראל כלומר אין צריך לומר לבני ישראל לרבים מהם שלא חרץ איש מהגוים האלה את לשונו כי אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ איש מהגוים את לשונו:

פסוק כד
ההלכוא. באל"ף נח נוסף עם הוי"ו וכן ולא אבוא שמוע וכן כל הוא שבמקרא וה"א ההלכוא במקום אשר כמו ה"א ההקדיש שמואל והדומים לו כי לא תבוא ה"א הידיעה על העוברים:

פסוק כז
ויהי לעת בא השמש. מפני טומאת הארץ היו הנתלים נקברים אף על פי שאינם מבני ישראל כמו שאומר ולא תטמא את אדמתך כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ לפיכך צוה כן יהושע לעשות למלך העי ולחמשת המלכים האלה וכן לעתיד בגוג ומגוג אמר וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ:

פסוק כח
כאשר עשה למלך יריחו. להודיע כי לא תפשוהו חי ותלוהו אחר כן כמו שעשו למלך העי ולחמשת המלכים אלא הרגוהו בכלל ההרוגים כמו שאמר ויכהו לפי חרב ואת מלכה:

פסוק לב
ביום השני. ביום השני לחנייתם עליה:

פסוק לז
ואת מלכה. והנה היה מלך חברון מחמשת המלכים שתלו אלא ידמה שהמליכו אחר כן מלך בחברון:
ואת כל עריה. ואת כל הערים ואנשי הערים אשר על גבולה הקרואות על שמה:

פסוק לח
וישב יהושע. נראה כי כשעלה מעגלון לחברון עבר על דביר ולא נלחם עליה כי ראה להלחם בחברון ואחר שלכד חברון שב לדביר ונלחם עליה:

פסוק מ
והנגב. כתרגומו ודרומא:
והאשדות. כמו אשדות הפסגה כתרגום משפך מרמתא והוא מדרון ההר או הפסגה נקרא כן לפי שהמים היורדים על ההר נשפכים מן ההר דרך מדרון:

פסוק מא
ארץ גושן. אין זה של מצרים:

פסוק מב
פעם אחת. כלומר שלא הוצרך לצור על עיר ולא האריכו ימי המלחמה אלא בפעם אחת לכדום כולם זאת אחרי זאת בלא הפסק:

פרק יא

פסוק ב
אשר מצפון. בשו"א ועיקרו בקמץ כי איננו סמוך ויתכן לפרשו סמוך לבי"ת בהר ובערבה כאילו אמר מצפון ההר כי כן דרך הלשון לסמוך על אות השמוש כמו השוכני באהלים וזולתו כמו שכתבנו בספר מכלל:
נגב כנרת. לדרום כנרת וכנרות קבוץ כנרת וזה וזה תרגום גינוסר והיא ארץ שמנה מאד ורבותינו ז"ל הפליגו בספור שבח פירותיהם והקבוץ ר"ל שהיו מקומות נחלקים וכלם היו שמנים:
ובנפות דור. האחד ממנו נפה והסמוך לנפת דור ועניים מחוז מחוזים וכן תרגם יונתן פילכי:

פסוק ג
והחוי תחת חרמון. פירוש החוי שהיה יושב תחת חרמון ואמר תחת כי חרמון היה הר כמו שכתוב עד הר חרמון ופי' בארץ המצפה כי חרמון זה בארץ המצפה או פירושו כי כל המלכים נועדו בארץ המצפה להלחם עם יהושע ואפשר שזה המקום הוא המצפה שהיו מתקבצים שם ישראל תמיד ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשת המלכים אף על פי שהיתה תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים ואלו היו מלכים רבים ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול וכן מצאנו ביפתח לפני ה' במצפה וכן בדבר פלגש בגבעה אל ה' המצפה וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים קבצו אלי כל ישראל המצפתה וכן כשהמליך שאול ויצעק שמואל את העם אל ה' המצפה נראה מכל אלה הפסוקים כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל באותן הימים:

פסוק ח
צידון רבה. רבת עם ידמה שהיתה צידון אחרת קטנה ממנה:
משרפות מים. ת"י חריצי ימא והם המלחיות שעושין חריצין ומושכין עליהם מים מלוחים ונשרפים לשמש ונעשים מלח:

פסוק ט

את סוסיהם עקר. להודיע כי מה שאמר לו השם את סוסיהם תעקר דרך מצוה אמר לו, ויש לשאול מה טעם אמר לו מצוה זאת במלחמה זו מה שלא צוה לו במלחמה אחרת ויש לפרש כי במלחמות האחרות לא היו בהם סוס ורכב כי אם בלכידת העיירות היו המלחמות גם חמשת המלכים על גבעון באו ללכדה ולא היו צריכין לסוס ורכב אבל זו המלחמה היתה מערכה שערכו מלחמה עם רב להלחם עם ישראל והיו צריכים לסוסים ולרכב והיו עמהם לרוב כמה שכתוב וראית סוס ורכב עם רב ממך ולא תמצא שאמר כן במלחמות אחרות וצוה הקב"ה לאבד הסוסים והרכב שהיו הגוים נלחמים בהם ובטחו ברכבם כי רב ולא ידעו כי שקר הסוס לתשועה וישראל בלא רכב וסוס נצחום והפילום חללים כי לה' התשועה לפיכך לא רצה האל יתברך שיבוזו ישראל להם הסוסים והמרכבות כדי שלא יבטחו בהם גם הם ויחשבו בלבם כי עם הסוסים יעשו המלחמות לפיכך צוה יהושע לעקר הסוסים ולשרוף המרכבות ולא צוה להמית הסוסים כי לא היה דבר שאסור בהנאה ושאר הבהמות שהיה בהם כמו רכב חמור רכב גמל לא צוה לעקור אלא שיקחום לצרכם אבל הסוסים שאינם אלא למלחמה אותם צוה לעקור כדי שלא יקחום ויבטחו בהם ולא אמר להרגם דרך השחתה כי אסור להשחית הנבראים אם לא לצורך או לאסור בהנאה והעיקור הוא לנשר פרסות הבהמה מן הארכובה ולמטה ולא תמות הבהמה בזה הדבר אלא שלא תוכל ללכת ואם תמצא מרעה במקומה תחיה:

פסוק יג

על תלם. ת"י תקפיהון כלומר שהיו עומדות בחזקתם שלא הפילו חומותיהם בלכדם אותם ולא שרפם זולתי חצור לפי שהיתה ראש הממלכות ויפחדו הנשארים ובדרש כי משה מסר לו שישרוף חצור ועל פיו עשה יהושע ששרף חצור וכן אמרו ר' אליעזר אומר במסרה שרפה הקב"ה אמר למשה ומשה אמר ליהושע ועוד אמרו בקשו לרדוף ולא הניחם הקב"ה והיכן נתכנסו בחצור לפיכך שרפה וזה אחד משלשה מקומות שנתכנסו אומות העולם לעשות מלחמה עם בני יעקב ולא הניחם הקב"ה:

פסוק טז

ארץ הגשן. אין זה גושן של מצרים ובדרש אומר כי היה גשן של ארץ מצרים והיא נבלעת בתוך ערי ישראל כמו שאמר ויעל לקראת אביו גושנה מלמד שהיא בעלייה כלפי ארץ ישראל ובזכות שהלך יהודה בשליחות אביו להורות לפניו זכה שיהיה לחלקו ארץ גשן שהיא טובה:

ואת הר ישראל ושפלתה. ה"א במקום וי"ו כה"א אהלה ופירושו הר יעקב אבינו ששכן שם והיא נקרא על שמו:

פסוק יז

מן ההר החלק. ת"י טורא פליגא כלומר שהיה נחלק חציו הנה וחציו הנה וי"מ כמו אנכי איש חלק כלומר שלא היו בה אילנות:

בעל גד. כתרגומו מישר גד:

פסוק יח

ימים רבים. ולמעלה אמר לכד יהושע פעם אחת ר"ל כי כל המלכים ההם שזכר לכד בפעם אחת בלי הפסק קודם ששבו אל המחנה הגלגלה ואחר כך עשה מלחמה ימים רבים עם שאר מלכי הארץ עד שלקח הכל ויש בו דרש שנענש יהושע על שנתעצל במלחמת המלכים כמו שנאמר ימים רבים שהרי אמר לו הקב"ה כאשר הייתי עם משה אהיה עמך ולמה חסרו משנותיו עשר שנים אלא אמר יהושע אם אני מנחיל הארץ במהרה לישראל ועושה להם המלחמות מיד אמות אמר הקב"ה לא כך עשה משה רבך כשאמרתי לו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך מיד וידבר משה אל העם החלצו ואתה עלה בלבך כך הנני מחסר משנותיך אמר דוד עליו השלום רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום:

פסוק כ

לחזק את לבם. זה היה לשתי סבות האחת שהיה זה עונש עונם כמו בפרעה ויחזק ה' את לב פרעה והשנית כמו שאומר הטעם כי למען השמידם כאשר צוה ה' את משה כמו שכתוב כי אתן בידכם את כל יושבי הארץ וגו', ואמר פן יחטיאו אותך לי:

להם תחנה. כמו חנינה ורחמנות:

פסוק כא

ויכרת את הענקים. ולמעלה הוא אומר כי כלב הורישם כלב עשה במצות יהושע שנתן לו את ההר ועוד יראה בספר שפטים כי אחרי מות יהושע הורישום בני יהודה והאמת כי בחיי יהושע הורישו ישראל חברון והענקים אשר בהר חברון הכל הכריתו ומה שאמר כי כלב הורישם לפי שנתן לו יהושע חברון על פי ה' נקראת המלחמה על שמו ועל שם שבטו שהוא שבט יהודה והם השתדלו יותר במלחמה ההיא ופירוש וילך יהודה אל הכנעני היושב בחברון שנאמר בספר שפטים וכבר הלך אבל ספר אותו שם עם מה שכבשו אחרי מות יהושע וכן וילחמו בני יהודה בירושלם פירושו וכבר נלחמו כי מלך ירושלם הוא בחשבון ל"א מלכים שהכה יהושע ובני ישראל:

הר יהודה. נקרא כן על שם סופו כי קודם שלקחו אותו לא היה נקרא כן:
הר ישראל. כמו שפירשנו למעלה:

פסוק כב

רק בעזה. ומה שאמר בספר שפטים וילכד יהושע עזה ואת גבולה וגו' אחרי מות יהושע היה זה אבל בחיי יהושע הם הכריתו הענקים מן חברון ומן אלה המקומות שזכר ונשארו בעזה ובשאר ערי פלשתים עד שלכדם אחר כן יהודה:

פסוק כג

והארץ שקטה ממלחמה. שלא התעוררו עוד הכנענים להאסף ולהלחם עם ישראל כי ראו כי נפלו לפניהם בכל המלחמות וגם ישראל עמדו באותה הארץ שכבשו ולא התעוררו לכבוש עוד וכשזקן יהושע אמר לו האל יתברך שיזרז ישראל לכבוש הארץ הנשארת ואמר ליהושע שיחלק אותה בחייו והתחיל בשני השבטים שהם יהודה ויוסף כי נאמר לו ברוח הקדש שאלו ינחלו תחלה כי הם ראשי ישראל ואלה יעמדו על גבולי ארץ ישראל יהודה מדרום ויוסף מצפון והשבעה שבטים ביניהם וכיון שעלה גורל לאלו השבטים השנים וכבשו הגבולים חשבו כי כל הארץ נכבשת כי המערב הים הגדול גבולו והמזרח הירדן וים כנרת לפיכך נתעצלו לכבוש שבעה שבטים עד שבאו לשילה כי לא היו חוששין כיון שהיו הגבולים בידם והכנענים הנשארים היו ביניהם וכל ישראל היו להם ערים הרבה לשבת בארץ הנכבשת וכאשר באו לשילה אחר י"ד שנה משבאו לגלגל אמר להם יהושע שיכתבו הערים שבין יהודה ויוסף ויעשו מהם שבעה חלקים ואחר כך יטילו גורל ביניהן על פי הקלפי ועל פי ה' לשבעה השבטים:

פרק יב

פסוק ט

מלך יריחו אחד. כל אלה שלשים ואחד מלכים שזוכר לא היה מלך על עיר אחת לבדה אלא כל עיר ועיר שזוכר היתה ראש ממלכתו והיה מושל על עיירות וכפרים אחרים:

פרק יג

פסוק ב

גלילות. כמו גבול או כמו מחוז וכן גליל הגוים:

פסוק ג
מן השיחור. הוא נילוס נחל מצרים והוא למקצוע דרומית מערבית של ארץ ישראל שלא כבש יהושע כל מצר הדרומית אלא ממדבר צין הוא הר החלק העולה שעירה עד הנילוס היא תחום עזה האמור למעלה מקדש ברנע עד עזה:
חמשת סרני פלשתים. הוא גמר המצר עד הים הגדול שבמערב וסרנים ענינם שרים:
חמשת סרני. והעוים שזוכר בסוף הפסוק אינו ממנינם, ובדברי רבותינו ז"ל ששה סרנים הוא מונה ומתחלה קראם חמשה אמר ר' יוחנן אידונריקי שלהם חמשה פי' אידונריקי החשובים שבהם היו חמשה והעוים אינו מן הסרנים החשובים ועוד בדבריהם עוים מתימן באו וסמכו ענינו לפסוק הבא אחריו:

פסוק ד
מתימן. ולפי פשט הפסוק מתימן פירושו מדרום כלומר מצד דרום נשארה כל ארץ הכנעני:

פסוק ה
והארץ הגבלי. חסר הנסמך ומשפטו הארץ ארץ הגבלי וכן הארון הברית:

פסוק ח
עמו הראובני והגדי. עם חצי שבט מנשה האחד ואמר עמו ואף על פי שלא זכרו לפי שזכר החצי האחר אמר עמו כאילו זכרו:

פסוק יח
בהר העמק. כתרגומו בטורא דמישרא:

פסוק כא
נסיכי סיחון יושבי הארץ. אלה חמשת מלכי מדין היו נסיכי סיחון בעוד שהיו סיחון והאמרי יושבי הארץ קודם שלכדום ישראל היו אלה נשיאי הארץ נסיכי סיחון כי תחת ממשלת סיחון היה מדין בימים ההם:

פסוק כב
הקוסם. להודיע כי לא נביא היה אלא קוסם ונבואתו היתה לשעה או לכבוד ישראל בא אליו מלאך ה' לדבר הנבואות ההם, ויש לשאול איך מצאו בלעם שם והלא כתיב וילך וישב למקומו אלא שחזר שם לבקש שכרו על העצה שנתן להם למואב ולמדין להוציא בנותיהם היפות ויזנו ישראל עמהם ויהיה קצף ה' בהם וזהו שאמר לכה איעצך כמו שכתוב בדבר בלעם וכשראה שנתקיימה עצתו הלך למואב ולמדין לבקש שכרו מהם:

אל חלליהם. עם חלליהם וכמוהו רבים ובתורה כתיב על חלליהם והוא גם כן כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים עם הנשים ואחרים זולתו ויש בו דרש שהיו מלכי מדין עושים כשפים עם בלעם ובורחים מפני חרב ישראל ופורחין באויר כיון שהראה להם פנחס את הציץ נפלו על חלליהם ועוד אמרו על חלליהם שעשו לו ארבע מיתות בית דין ועוד אמרו כי פנחס הרגו:

פסוק כז

הירדן וגבול. כתרגומו ירדנא ותחומיה כלומר הערים הסמוכות אליו:

פסוק לא

לחצי בני מכיר. כי החצי האחר והם בני גלעד ששה בתי אבות לקחו נחלתם בארץ כנען:

פרק יד

פסוק ד

כי היו בני יוסף. אם תאמר לשבט לוי לא נתן נחלה היאך היו תשעה מטות וחצי המטה ושני מטות וחצי מעבר הירדן הנה י"ב ואם לוי אינו נמנה היאך היו י"ב לפיכך אמר כי היו בני יוסף שני מטות והנה הם שנים עשר מטות:
למקניהם ולקניינם. כתרגומו לבעיריהון ולגיתיהון ר"ל הבהמות הגסות ובהמות דקות:

פסוק ז

כאשר עם לבבי. נראה כי כאשר היה עמהם עד שבאו אל המחנה היה מסכים עמהם בדברים כדי שלא יהרגוהו וכאשר בא אל המחנה השיב דבר אמת כאשר עם לבבו וזהו שאמר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי ובדרך הדרש לפי שהתחיל לדבר כדבריהם כשאמר ויהס כלב התחיל ואמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם והם חשבו כי מסייע היה להם ושתקו:

פסוק ח

המסיו. נכתב ביו"ד שהוא במקום למ"ד הפועל והיה משפטו המסיו בשורק הוי"ו על דרך נטיו רגלי והדומים לו ובאה היו"ד נחה והוי"ו נעה שלא כמנהג וי"ו הרבים בלשון הקדש אבל בלשון ארמי יבא כמו כן אשתיו חמרא ורבי אחי רבי משה ז"ל כתבו בשקל הפעיל והוי"ו מקום למ"ד הפעל אמר כי כל אחד מאחי אשר עלו עמי המסה את לב העם:

פסוק ט
אשר דרכה רגלך בה. זו היא חברון שנאמר ויבא עד חברון ולא אמר ויבאו לפי שהמרגלים האחרים היו יראים לבא שם מפני הענקים כמו שאמר ושם אחימן וגו' כלומר אף על פי שהיו שם אלה הענקים הגדולים בא שם כלב לפיכך אמר לו משה שתהיה לו חברון לנחלה ואם לא נזכר זה בספר התורה ידוע כי אמת היה אחר שאמר כלב ויהושע הודה לו וכן כתוב בשופטים ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה:

פסוק י
החיה ה' אותי כאשר דבר. והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה:
זה ארבעים וחמש. כי דבר המרגלים היה בשנה השנית לצאתם ממצרים והנה נשארו להם במדבר שלשים ושמנה שנה ושבע שכבשו הנה ארבעים וחמש ומזה ראו רז"ל כי בז' שנים כבשו הארץ וז' שחלקו ראו מפסוק בארבע עשרה שנה אחר אשר הכתה העיר כי ישראל לא מנו ליובלות ושמטין אלא אחר שחלקו והפסוק אומר כי ארבע עשרה שנה אחר החרבן היה תחלת יובל כמו שאומר בראש השנה בעשור לחדש ואיזו היא שנה שראש השנה שלה בעשור לחדש הוי אומר זו שנת יובל צא וחשוב משנכנסו ישראל לארץ אי אתה מוצא ארבע עשרה שנה אחר חרבן תחלת יובל אם לא תוציא י"ד שנה משנכנסו עד שמנו והם שבע שכבשו ושבע שחלקו:
מאז דבר ה'. כי במצות האל אמר משה לכלב שתהיה לו חברון לנחלה:
אשר הלך ישראל במדבר. טעמו לזה מ' וחמש שנה שזכר כלומר זה הזמן הארוך מן הדבר אשר דבר ה' עד היום לפי שהלך ישראל במדבר ל"ח שנה בעון המרגלים ויונתן תרגם דאזל עם ישראל במדברא פירש טעם אשר הלך עם משה:

פסוק יא
וככחי עתה. באו שני כפי"ן הדמיון זה אחר זה כמו כעם ככהן כעבד כאדניו כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם וכן כחי עתה ככחי אז וכחי אז ככחי עתה הכל בשוה:

פסוק יב
ה' אותי. כמו עמי וכן ואדברה אותך והדומים להם:

פסוק יג
ויתן את חברון לכלב. פירוש שדה העיר וחצריה כי העיר עצמה היתה מקלט כמו שאמר בספר ערי המקלט כי חברון ומגרשיה היו לכהנים:

פסוק טו
קרית ארבע. ארבע הוא שם הענק והוא האדם הגדול בענקים:

שקטה ממלחמה. כי התעצלו בני ישראל להוריש הנשארים:

פרק טו

פסוק א
נגבה. בקצה תימן מדבר צין היה לצד דרום ולא כל דרום הגבול אלא מקצה דרומו:
מן הלשון. לשון הים ויונתן תרגם כיפא דמיתפני לדרומא ר"ל לשון סלע:

פסוק ג
אל מנגב. אל המקום שהיה מנגב למעלה עקרבים:

פסוק ד
זה יהיה לכם גבול נגב. היו לו לומר להם שהרי כל הפרשה ספור דברים הוא ויתכן פירושו כי כן יהיה הגבול להם כמו שנאמר בתורה וזה יהיה לכם גבול נגב:

פסוק ו
אבן בהן בן ראובן. אדני המקום היה שמו בוהן בן ראובן וכן תרגם יונתן בר ראובן ושם המקום אבן אולי היתה שם אבן גדולה לסימן לגבול המקום:

פסוק ז
אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים. נקרא המקום גלגל ונקרא גלילות לענין ידוע אצלם ואדומים גם כן שם מקום נקרא כך לעניין ידוע אצלם, וכן תרגם יונתן למסקנא דאדמים:
אל עין רוגל. ת"י לעין קצרא וקצרא בדברי רז"ל הוא כובס הבגדים ות"י שדה כבוס חקל משטא קצריא ונקרא הכובס רוגל לפי שמשפשף הבגדים ברגליו בעת שמכבסם:

פסוק ח
גי בן הנם. ת"י חילת בר הינם והיה הגיא הזה סמוך לירושלם והוא המקום אשר טמא יאשיהו מפני הגלולים שהיו בו ושם אדוני המקום מקדם בן הנום והנום, ומה שנאמר ועלה הגבול והמקום היה גי אינו אומר ועלה כנגד הגיא אלא אל המקום שהיה בו הגיא בכל אלה הגבולים הוא אומר ועלה כי ירושלם גבוה מכל הארצות:
עמק רפאים. ת"י מישר גבריא והוא שנאמר עליו כמלקט שבלים בעמק רפאים והיה המקום ההוא מאז מקום הגבורים הענקים:

פסוק ט
ותאר הגבול. כל ותאר ת"י יסחור כמו ובמחוגה יתארהו שהוא ענין סבוב:
מעין מי נפתוח. הוא הנקרא בדברי רז"ל עין עיטם:

פסוק יב

הימה הגדול וגבול. וגבול יהודה למערב היה הים הגדול:

וגבול. הים, כלומר הים הגדול וגבולו היה גבול יהודה לצד מערב וכן תרגם יונתן ותחומיה:

פסוק טו

ושם דביר לפנים קרית ספר. ארז"ל כי בלשון פרסי קוראין דביר לספר:

פסוק יז

עתניאל בן קנז אחי כלב. אמרו רז"ל כי אחיו מאמו היה כי כלב בן יפונה היה ועתניאל בן קנז, ומה שאמר על כלב הקנזי ייחס אותו לבעל אמו ויתכן לפרש כי אחיו מאביו ומאמו היה והיה שם אביו כלב בן יפונה וקנז כי הרבה נמצאים שתי שמות לאדם אחד והנכון אצלי עוד כי קנז היה שם ראש המשפחה והתיחסו בני המשפחה אליו ובאמרו הקנזי או בן קנז הכל אחד כי רחוק הוא ליחס האדם לבעל אמו כי אפילו למשפחת האם לא מצאנו שיתיחס האדם כי אם לבית אבותיו ומה שאמר כל אלה בני מכיר אבי גלעד והיה שגוב ויאיר בני בת מכיר בעבור הערים שהיו ליאיר בארץ הגלעד אמר כן:

פסוק יח

ויהי בבואה. באות בית השמוש ופירושו כבואה לבית בעלה:

ותסיתהו. הסיתה בעלה לשאול מאת אביה שדה ולא רצה הוא לשאול וכשראתה כן ותצנח מעל החמור כלומר הפילה עצמה מעל החמור שהיתה רוכבת עליו, ותרגם יונתן ואתרכינת וכן תרגום ותפל מעל הגמל:

פסוק יט

ברכה. ת"י אחסנתא ויתכן לפרש ברכה ממש שהיא תוספת טובה כלומר שיוסיף לו על מה שנתן לה כי ידמה שנתן לה ארץ צמאה ויבשה וזהו שאמרה ארץ הנגב נתתני תרגום חרבו המים נגיבו מיא ושאלה שיתן לה עוד השדה שהיו בו גלות המים להשקות ארץ הנגב שנתן לה ופירוש נתתני נתת לי, ויש לפרש עוד ברכה כמו ברכה בצרי ויונתן תרגם ארץ הנגב ארי לארע דרומה יהבתני, ופי' גלות מים מעיינות כמו גל נעול או פירוש בריכות מים המכונסין וי"ת בית שקיא:

פסוק כא

ויהיו הערים מקצה למטה בני יהודה. פירוש כמו הפוך ויהי מקצה הערים למטה בני יהודה אל גבול אדום בנגבה ולפיכך נקדו בצרי לפי שהוא סמוך ובאמרו מקצה הוא שאמרו רז"ל לא מנה יהושע אלא הערים העומדות על הגבולים:

פסוק לב
כל ערים עשרים ותשע. ובפרטם תמצא ל"ח והתשע היתרים היו לבני שמעון וספרם בנחלת בני יהודה בפרט לפי שהיו בנחלת בני יהודה כמו שאמר ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה ושם כתיב אלה הערים היתרים לשמעון באר שבע וחצר שועל בלה והיא בעלה שכתוב הנה ועצם ואלתולד ובתול זהו וכסיל שכתוב הנה וחרמה וצקלג ועין רמון והנה הם עשר בזה המנין והם מנויות בנחלת בני שמעון ואין לנו נותרות אלא תשע אלא נאמר כי בלה אינו בעלה ובתול אינו כסיל אף על פי שהוא נראה כן ועוד יש ערים ספורות למטה שמעון בנחלת יהודה והם גם כן ספורות בנחלת בני שמעון והם עתר ועשן כמו שכתוב וצקלג שזכר הנה לבני יהודה וזוכר אותה גם כן לבני שמעון ואנו רואים כי מיום שישב בה דוד היתה למלכי יהודה נאמר כי לקחוה בני ישראל בעת כבוש הארץ ונפלה לחלק שמעון ואחר כך לקחה מלך גת מהם עד שישב דוד בה על כן היתה למלכי יהודה מהיום ההוא והלאה:

פסוק לה
שכה ועזקה. ועוד זוכר למטה שוכה וכן אשנה זוכר אותה בב' מקומות נקראים בשם אחד והיה לאחד מהם שם לווי להבדיל ביניהם ולא נזכר בכתוב:

פסוק לו
ערים ארבע עשרה. ובפרטן תמצא חמש עשרה ואפשר כי הגדרה וגדרתים עיר אחת:

פסוק מז
והים הגדול וגבול. כתיב הגבול כלומר כי הים היה גבולם וקרי הגדול:

פסוק סג
לא יכלו בני יהודה להורישם. כתיב יוכלו כי אף בזמן העתיד לא יוכלו עד שיבא דוד וקרי יכלו כי לא יכלו אז להורישם בעת כבוש הארץ ואמרו רז"ל יכולין היו אלא שלא היו רשאים מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך והיבוסי הזה לא היה היבוסי משבעה גוים אלא אדם אחד שהיה שמו יבוס והיה מפלשתים מזרע אבימלך ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלם היה שמם יבוסי מתיחסים אל יבוס וכן ארונה היבוסי שהיה מלך המקום ההוא ומבצר המקום הזה הוא ציון שהיא בירושלם ועד דוד לא היה נכבש המקום הזה ולדעת רז"ל לא כבשוהו מפני השבועה ודוד הסיר העורים והפסחים שהיו צלמי נחשת והיה כתוב בהם דבר השבועה ואחר כך כבש המגדל ההוא ואחר כך קנה דוד את עיר היבוסי לישראל בממכר זהב בכתב לאחוזת עולם שנאמר ויתן דוד לארונה במקום וגו', ועוד אמרו כי השבועה היתה לי ולניני ולנכדי

וכשכבשו בני יהודה את ירושלם היה נכד אבימלך חי עדיין ולא יכלו לכבוש המצודה עדיין מפני השבועה ובימי דוד לא היה עוד הנכד חי ועוד נכתב כזה עוד בספר שמואל ולפי הפשט היה המבצר חזק ולא היה כח לבני יהודה להורישם אולי היתה סבה מאת ה' שלא תלכד המצודה ההיא עד מלוך דוד מלך ישראל כדי שתקרא על שמו לפי שהיה ראש ממלכת ישראל ומה שאמר עד היום הזה יהושע כתב כן כי הוא כתב ספרו לפי הקבלה ובימיו לא הורישם מירושלם ואף בימי דוד מצאנו שהיו שם:

פרק טז

פסוק ב

מבית אל לוזה. זה מקום היה שמו בית אל ואינו המקום שקרא יעקב אבינו בית אל כי אותו שמו לוז והנה הוא אומר שיצא הגבול מבית אל ללוז ומגבול בנימין היה לוז כמו שאומר בנחלת בנימין ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה נגבה הוא בית אל:

פסוק ט

המבדלות. בחירק המ"ם והוא תואר או החירק מקום שורק והוא פעול מבניין הפעיל ופי' הערים המבדלות לפי שאמר זאת נחלת מטה בני אפרים אמר ועוד היו להם ערים בתוך נחלת מטה בני מנשה מבדלות ונכרות וידועות להם כמו שכתב ומפרש אותם בספור נחלת בני מנשה:

פרק יז

פסוק א

כי הוא בכור יוסף. כלומר לפי שהיה הוא בכור יוסף ומכיר היה בכורו והיה איש מלחמה זה גרם לו שבאה לו הנחלה בארץ הגלעד כי בני גד ובני ראובן שאלו אותה הארץ מפני שהיה להם מקנה רב והיא היתה ארץ מקנה אבל חצי שבט מנשה לא היה לו אלא מפני גבורתו של מכיר שלכד הארץ וזו הברכה היתה לו מפני שהיה אביו בכור יוסף והוא היה בכור גם כן ובעבורו רמז משה בברכתו בכור שורו הדר לו וקרני ראם בהם עמים ינגח יחדיו:

פסוק ה

ויפלו חבלי מנשה עשרה. בפתח החי"ת ומה שספר החבלים שנפלו למנשה להודיע חלקי בנות צלפחד כי חצי שבט מנשה הנותרים היו ששה בתי אבות אביעזר וחלק ואשריאל ושכם וחפר ושמידע ונטלו ששה חלקים ובנות צלפחד נטלו ד' חלקים חלק

אביהם שהיה מיוצאי מצרים וליוצאי מצרים נתחלקה הארץ לדעת רבותינו ז"ל ואף על פי שיש ביניהם מחלוקת בדבר הרוב השוו בזה כי ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ והנה בנות צלפחד נטלו חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר שהיה גם הוא מיוצאי מצרים וחלק בכורה שהיה צלפחד בכור וחלק אחי אביהם אחר שהיה מיוצאי מצרים ומת במדבר בלא בנים וזכה צלפחד בירושתו עם אחיו:

פסוק ז

מאשר המכמתת. הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהוא שם מקום והוא היה על פני שכם:

פסוק יד

וידברו בני יוסף. שבט בני מנשה אבל בני אפרים לא היה להם לצעוק כי יותר היו בצאתם ממצרים ממה שהיו בבואם לארץ אבל בני מנשה היה יותר מספרם כשנכנסו לארץ ממספרם כשיצאו ממצרים עשרים אלף וחמש מאות לפיכך צעקו לפי שאבותיהם שהיו מיוצאי מצרים היו מעטים והיו הם עם רב ולא נטלו חלקם אלא כנגד אבותיהם שהיו יוצאי מצרים שנאמר לשמות מטות אבותם ינחלו, ומה שאמר לאלה תחלק הארץ איש לפי פקודיו להוציא את הטפלים שהיו אז פחותים מבני עשרים שלא נטלו חלק בארץ אלא לבני עשרים שנה נתחלקה ולחשבון יוצאי מצרים ולפחותים מבני עשרים לא נתחלקה אף על פי שהגיעו לכלל עשרים בשעת חילוק הארץ ומה שאומר גורל אחד וחבל אחד לפי שארץ ישראל נתחלקה לשבטים ועשו שנים עשר חלקים שוים מי שהיה עם רב בשבטו לא היה לו אלא כמו השבט האחר שהיו מעטים ומפני זה צעקו בני יוסף לפי שלא נתנו למנשה אלא כמו שבט אחר שהיה מעט ממנו ואף על פי שהיו עם רב וראיה עוד כי בני מנשה היו הצועקים ולא בני אפרים תשובתם ליהושע לא ימצא לנו ההר וגו' לאשר בבית שאן ובנותיה והוא היה למנשה ומה שנתחלקה הארץ על פי ה' ועל פי הגורל מפני החלק היפה והחלק הרע כי מי שבא לחלקו חלק היפה על פי הגורל היה לו ומי שבא לחלקו חלק רע על פי הגורל היה לו ואף על פי כן היו מעלין בכספים ומי שהיה לו חלק היפה היה מעלה בכספים למי שהיה לו חלק רע, ועל זה הסדר היתה חלוקת הארץ אלעזר מלובש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי שבטים וקלפי תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקדש ואומר אם זבולון עולה תחום עכו עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו והיה מכוין ברוח הקדש עוד ואומר אם נפתלי עולה תחום גינוסר עולה טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי בקלפי של תחומין ועלה בידו

תחום גינוסר וכן בכל שבט ושבט והשבט היה מחלק חלוקות לבתי אבות לפי יוצאי מצרים וזהו שאמר לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט ומי שהיו רבים בתי אבות בצאתם ממצרים נטלו חלקים רבים ואע"פ שהיו עתה מעטים ומי שהיו מעטים בצאתם ממצרים נטלו חלקים מעטים ואף על פי שהיו עתה מרובים כמו בני יוסף ואע"פ שצעקו בני יוסף לא הועילה להם צעקתם כי לא היה יכול יהושע להוסיף להם נחלתם אלא כמו שנתנה להם על פי ה' על פי הגורל אבל יהושע נתן להם עצה שיכרתו היער שהיה סמוך לחלק והוא היה ההר שהיה לאפרים ועמק ההר ההוא היה למנשה ואמר להם שהם יתפשטו בחלק אפרים ובארץ הפריזי והרפאים וזהו שאמר כי אץ לך הר אפרים כלומר אם דחוק לך הר אפרים תוסיף לך עוד אחר שתכרות יער ההר תוסיף לך עוד בארץ הפריזי והרפאים הסמוכים:

פסוק טו

ובראת והיה לך. פי' תכרות יער הפריזי והרפאים ויהיה לך ההר ההוא ליישוב ותרחיב בו נחלתך ברצון בני אפרים כי הם יתרצו בזה כי טוב להם שיהיה יישוב משיהיה יער ועוד כדי שיורישו הפרזי והוא הכנעני שזכר כי כל שבעה אומות נקראים כנענים כי כלם היו בני כנען לפיכך אמר להם ולא יהיה לך גורל אחד כלומר שתוסיף גורלך בנחלת בני אפרים והם אמרו לא ימצא לנו ההר אף על פי שנכרת היער ועוד אם תאמר שנוסיף בערי הפרזי והרפאים רכב ברזל לכנעני היושב בעמק ההר ההוא ואנחנו יראים ממנו אמר להם יהושע לאפרים ולמנשה לאפרים אמר שיעזרו לבני מנשה ויתרצו בכרתם היער לטובתם ולמנשה אמר אחר שאתה עם רב כח גדול לך ויכול אתה להוריש את הכנעני יושב העמק ואם לא תורישנו יזיק לך כי רכב ברזל לו לפיכך צריך שתתחזק עד שתורישנו:

ובראת. עניין כריתה וכן וברא אותהן בחרבותם ויונתן תרגם ותתקין לך תמן אתר ויש מפרשים עניין בחירה מענין ברו לכם איש:

פרק יח

פסוק א

ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד. זה היה אחר י"ד שנה משבאו לארץ שבע שכבשו ושבע שחלקו וי"ד שנים אלו היה אהל מועד בגלגל ואחר כך השכינוהו בשילה ואז נאסרו הבמות כל זמן שהיה בשילה ואמרו רז"ל כי עשו בית של אבנים מלמטה והיריעות מלמעלה כמו שאמר דוד וארון אלהים יושב בתוך היריעה

כלומר שעדין לא היה אלא בתוך היריעה ועוד ראו זה מן הכתוב שאמר ותביאהו בית ה' שילה אלמא בית הוה וכתיב ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם אלמא אהל היה הא כיצד מלמד שלא היה שם תקרה אלא בית אבנים מלמטה ויריעות מלמעלה והיה שם בשילה שפ"ט שנה עד שהגלו פלשתים את הארון ועליו נאמר ויטש משכן שילה אהל שיכן באדם:

פסוק ב

שבעה שבטים. כי ראובן וגד וחצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן ובארץ כנען כבר נפל הגורל ליהודה ולאפרים ולחצי שבט מנשה כמו שפירשנו למעלה למה קדמו הם בפסוק והארץ שקטה ממלחמה הראשון:

פסוק ה

והתחלקו אתה. פירוש והתחלקו בה פירוש בשבעה חלקים שיכתבו יהיו מתחלקים אותם שבעה שבטים באותה הארץ:

יהודה יעמוד על גבולו. כמו שנפל גורלו לדרום ארץ ישראל וכן בית יוסף יעמדו על גבולם כמו שנפל גורלם לארץ צפון של ארץ ישראל וביניהם יקחו נחלתם שבעה שבטים הנותרים בארץ הנכבשת ואשר עתידה להכבש:

פסוק ו

ואתם. אמר כנגד השלוחים לכתוב הארץ:

ויריתי. והשלכתי:

פסוק ז

כי כהונת ה' נחלתו. כמו שאמר בכתוב אשי ה' ונחלתו יאכלון והם כהונת ה':

פסוק ח

ויקומו. וכאשר קמו האנשים ללכת הזהירם ואמר להם כך וכך תעשו:

פסוק יב

מדברה בית און. סמוך לבית און לפיכך הבי"ת פתוחה ר"ל למדבר בית און:

פסוק כח

וצלע האלף. הם שתי ערים וכן הוא אומר בארץ בנימין בצלע וכתיב וצלע אלף וכן גבעת קרית הם שתי ערים:

והיבוסי היא ירושלם. ובגורל בני יהודה אמר ג"כ כי היבוסי היא ירושלם בחלק יהודה והנה אומר כי היא לבנימן כן הוא כי לכל אחד מהם היה לו חלק בה ואמרו רז"ל כי רצועה יוצאה מחלקו של יהודה לחלקו של בנימן ובה מזבח בנוי והיה בנימן הצדיק

מצטער עליה לבלעה שנאמר חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן ויש אומרים המזבח היה בחלקו של בנימן שנאמר ובין כתפיו שכן וי"א כי בין שניהם היה המזבח והנה יהודה היה עולה גי בן הנם כתף היבוסי והיה עולה אל ראש ההר אשר על פני גי בן הנם ימה אשר בקצה עמק רפאים ומראש ההר אל מעין מי נפתוח ואמרו כי הוא עין עיטם הנזכר בדברי רז"ל וחלק בנימן היה כנגדו חלק יהודה היה עולה אל ההר וחלק בנימן היה יורד אל קצה ההר אשר בגי בן הנם אשר בעמק רפאים והיה יורד אל כתף היבוסי היא ירושלם נמצא שבין שניהם היה הגבול הזה זה עולה וזה יורד:

פרק יט

פסוק ב

באר שבע ושבע. עיר אחת:

פסוק ט

רב מהם. היה חלקם יותר ממה שראוי להם כי כבשו הרבה מהארץ ובני שמעון עלו עמם להלחם כמו שכתוב בספר שפטים ויאמר יהודה לשמעון אחיו וגו':

פסוק יג

גתה חפר. הוא גת החפר אשר משם היה יונה בן אמתי הנביא כמו שנאמר עליו אשר מגת החפר:

המתואר. כתרגומו דמסתחר:

פסוק טו

ובית לחם. אינו בית לחם אשר ליהודה כי תמצא ערים נקראים בשם אחד בשני מקומות כמו שכתבנו וכן מצאנו בית לחם אשר ליהודה מבית לחם יהודה נראה כי אחד היה:

פסוק כט

עיר מבצר צר. מבצר שהיה בצור גבוה:

פסוק לד

אזנות תבור. ולמעלה בחלק זבולן אומר כסלות תבור ושני שמות היו לו לענין ידוע אצלם:

פסוק מד

וגבתון ובעלת. אינו בעלה הנזכר למעלה בנחלת בני יהודה כי אותו שמו בעלה בה"א וזה בעלת בתי"ו ורז"ל אמרו כי שניהם אחד והקשו הפסוקים ותרצו בתים של יהודה ושדות של דן:

פסוק מז

ויצא גבול בני דן מהם. פחות מהם שלא הספיקה להם הארץ הכבשת לחלקם והוצרכו ללכת אל לשם הוא ליש הנזכר בספר שפטים ולכבוש אותה ומגורלם היתה לשם אלא שלא היתה נכבשת עם שאר השבטים והם כבשוה לאחר זמן בימי פסל מיכה ויש לפרש כי לשם לא היתה מהארץ הנחלקת לשבעה חלקים ובני דן כל הגורל שנפל להם היה להם אלא שהם היו רבים ולא היה חלקם מספיק לבתי אבות שהיו בשבטים ויצאו לארץ רחוקה חוץ מחלקי השבטים ורגלו אותה והיתה הארץ טובה והלכו להם שם ולכדוה והיא היתה סוף תחום ארץ ישראל שהיה להם בימים ההם כמו שאמר מדן ועד באר שבע ובדברי רז"ל אמר רבי יצחק לשם זו פמייס ותניא ירדן יוצא ממערת פמייס ואמרו אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה ירדן שיורד מדן:

פסוק נא

וראשי האבות למטות. כמו אבות המטות כלומר ראשי בתי אבות לכל שבט ושבט ורז"ל סמכו בזה הפסוק להפקר בית דין (שהיו בא"י) הפקר ואמרו וכי מה ענין ראשים אצל אבות אלא לומר לך מה אבות מנחילין את בינהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו:

פרק כ

פסוק ב

תנו לכם את ערי. אחר שנאמר ויכלו מחלק את הארץ צום על ערי המקלט שלא נצטוו בה על ידי משה גם כן אלא אחר ירושה וישיבה שנאמר כי יכרית ה' אלהיך וגו':

פסוק ד

ונתנו לו מקום. פירשו רז"ל שלא יהא שוכר בית כל ימי שבתו שם שנאמר ונתנו לו מקום:

פסוק ו

עד עמדו לפני העדה למשפט עד מות הכהן הגדול. הרוצח היה נס אל אחת הערים ובית דין שולחין אחריו ומביאין אותו ועומד למשפט אם נתחייב מיתה הורגין אותו אם נתחייב גלות משיבין אותו שם שנאמר וישב שם עד מות הכהן הגדול והמקרא קצר וטעם עד מות הכהן הגדול פירשוהו רז"ל רבי מאיר אומר רוצח מקצר ימיו של אדם וכהן גדול מאריך ואינו דין שיהא המקצר לפני המאריך ר' אומר הרוצח מטמא את הארץ

ומסלק את השכינה וכהן גדול מטהר וגורם לשכינה שתשרה על אדם בארץ אינו דין שיהיה זה אצל זה:

פסוק ט

ערי המועדה. שהיו נועדים שם כל מכה נפש בשגגה והוא שם בשקל מוסדה מן מוסדות הצלעות:

פרק כא

פסוק ז

לבני מררי. בזה הפסוק אומר כי שתים עשרה ערים היו לבני מררי ממטה ראובן וממטה גד וממטה זבולון ולמטה בספור הערים לא כתב אלא שמנה ערים ממטה זבולון ארבע וממטה גד ארבע וממטה ראובן לא כתב ויש ספרים מוגה בהם וממטה ראובן את בצר ואת מגרשיה את יהצה ואת מגרשיה את קדמות ואת מגרשיה ואת מופעת ואת מגרשיה ערים ארבע ולא ראיתי שני פסוקים אלו בשום ספר ישן מדוייק אלא מוגה במקצתם וראיתי כי נשאל רבינו האיי ז"ל בזאת השאלה והשיב אף על פי דהכא לא חשיב להו בדברי הימים חשיב להו נראה מתשובתו כי אינן כתובים בספריהם:

פסוק ט

אשר יקרא אתהן. מתחלה ספר מנין הערים ואח"כ ספר שמם ומניינם כמו שהיו קוראים אותו באותו הזמן ופירוש אשר יקרא אשר יקרא הקורא כמו ויגד ליעקב והדומים לו:

פסוק י

כי להם היה הגורל ראשונה. נכתב באל"ף וביו"ד האל"ף שרש והיו"ד למשך וכן הראשון אדם תולד באל"ף וביו"ד:

פסוק יא

אבי הענק. שם כלל לענקים ופירוש אבי גדול הענקים כמו שאמר עליו האדם הגדול בענקים ואבי שם גדולה כמו אבי קרית יערים אבי דבר גדול דבר אליך הנביא והדומים להם:

פסוק יח

ואת עלמון. הוא עלמת הנזכר בספר דברי הימים והוא בחורים הנזכר בספר שמואל והכל לשון אחד:

פסוק כד
את גת רמון. וכן נזכר במחצית שבט מנשה דן ומחצית מטה מנשה כל אחד מהם היה לו עיר ששמה גת רמון:

פרק כב

פסוק ז
ולחצי שבט המנשה. ואף על פי שזכרו כשקרא להם יהושע חזר לתת טעם איך היה חצי שבט עם בני גד ובני ראובן:
וגם כי שלחם. יש אומרים לחצי שבט מנשה ואף על פי שהיו בכלל וישלחם והנכון כי על כלם אמר אף על פי שאמר ויברכם יהושע וישלחם חזר אחר כן וגם כי שלחם ויברכם להשלים הדבר שאמר להם כאשר שלחם שאמר להם בנכסים רבים שובו ובדרש לאחר שנטלו רשות נשתהו שני ימים וחזרו ונטלו רשות פעם שנייה וזהו שאמר וגם כי שלחם יהושע וגו':

פסוק ח
חלקו שלל אויביכם עם אחיכם. אם אמר לחצי שבט מנשה יהיה פירוש עם אחיכם בני גד ובני ראובן ואם אמר לכלם יהיה פירוש עם השבטים אשר בארץ כנען כמו שאמר בנכסים רבים שובו שתחלקו עם אחיכם השבטים הבזה ומי שמפרש עם אחיכם האנשים אשר הניחו בארץ הגלעד לשמור הערים אין לו טעם כי נשיהם וטפם הוא שהניחו:

פסוק יב
לעלות עליהם לצבא. כמו בצבא כמו וישבו אתו לארץ, לפניכם לחרב, הרגתי לפצעי, ולפי שחשבו כי להעלות עליו עולה וזבח עשו אותו ולהיות להם מזבח לבדם מבלי שיבואו למזבח ה' לשילה או באשר יהיה שם ומשבאו לשילה נאסרו הבמות שכך שנינו עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות משהוקם המשכן נאסרו הבמות באו לגלגל הותרו הבמות באו לשילה נאסרו הבמות באו לנוב וגבעון הותרו הבמות באו לירושלם נאסרו הבמות ולא היה להם היתר עוד לפיכך חשבוהו להם לעון ולמרד בה':

פסוק יד
ואיש ראש בית אבותם. כל איש מאלה העשרה שהלכו עם פנחס כל אחד היה בשבטו ראש בית אבות והמה היו הראשים לאלפי ישראל:

פסוק יט
ואך אם טמאה. פירוש אם טמאה בעיניכם לפי שאין המשכן שם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה':
ואותנו אל תמרדו. כמו ובנו אל תמרדו וכן והתחלקו אותה כמו בה:

פסוק כ
מעל מעל. הראשון פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח והשני שם כלו פתח ושניהם מלעיל הראשון מפני השני:
לא גוע בעונו. לא גוע לבדו וכמוהו לא אחת ולא שתים לא פעם אחת לבדה ולא שתים לבדן:

פסוק כב
אל אלהים. כמו מלך מלכים ואלהים הם המלאכים והוא יתברך אל אלהים ואדני האדנים ואמר שני פעמים לחזק הדבר ולהעמידו:
הוא יודע. פי' הוא יודע הלבבות ויודע כוונתו:
וישראל הוא ידע. מכאן ואילך ידע ישראל כי כוונתינו לטובה לא במרד ולא במעל:
אל תושיענו. כנגד השם יתברך:

פסוק כד
מדאגה מדבר. דאגתנו מזה הדבר מחר יאמרו בניכם לבנינו:

פסוק כח
ואמרנו. כאילו אמר ואמרו בנינו כי האבות במקום הבנים והבנים במקום האבות כמו ואותנו הוציא משם:

פסוק כט
חלילה לנו ממנו. לפי שאמרו להם ואותנו אל תמרודו אמרו הם מחמת עצמנו היינו חדלים מלמרוד בה' הניחו המרד שהיינו מורדים בכם:

פסוק לד
ויקראו. פי' קראו למזבח עד כי עד הוא בינותינו וכן ת"י וקרו בני גד ובני ראובן סהיד למדבחא ארי סהיד הוא ביננא:

פרק כג

פסוק ד
והים הגדול. פי' ועד הים הגדול כמו שכתוב ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם:

פסוק ה
יהדפם. בקמץ חטף הדל"ת:

פסוק ז
ולא תשביעו. פי' איש את חברו:

פסוק י
ירדוף אלף. עתיד במקום עבר ורבים כמוהו:

פסוק יג
ולשוטט. כמו ולשוט מן שוט לסוס:

פסוק יד
וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם. כלומר שימו לבבכם ודעתכם על כל הדברים הטובים שבאו אליכם ולא יתכן להיותם מקרים אלא ככונת מכוין אשר יעד אתכם בכל הטוב הזה ולא נפל דבר אחד מכל דברו אשר דבר תוכלו להכיר כי מאתו בא לכם הכל:

פסוק טו
עד השמידו אותכם. בחולם האל"ף וכן וברא אותהן, ישפטו אותהם:

פרק כד

פסוק א
ויאסוף יהושע. פעם אחרת כי הנה כתב למעלה ויקרא יהושע לכל ישראל אלא אסף אותם פעם אחרת והוכיחם פעם ושתים כדי שיהיו נזהרים לשמור התורה:
ויתיצבו לפני האלהים. נראה שהביאו ארון האלהים שם כדי לכרות הברית לפני הארון כמו שאמר ויכתוב יהושע בספר תורת אלהים נראה כי שם היה הארון שבו ספר התורה ואספם יהושע שכם ולא שילה שהיה הארון שם אולי על פי הדבור עשה זה שיכרתו הברית בשכם כי בו נתעכב אברהם אבינו תחלה כשנכנס לארץ כמו שכתוב ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו ושיזכרו אותו וידבקו בה' לבדו ועוד כי תחלת הנחלה אשר היה ליעקב בארץ ישראל בשכם היה שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם ושם אמר להם יהושע הסירו אלהי הנכר אשר בקרבכם כמו שאמר יעקב לבניו בשכם הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם:

פסוק ג
וארב. כתוב בלא ה"א וקרי וארבה בה"א ושניהם שוים בדרך הדקדוק ויש בו דרש כי הכתוב הוא לשון ריב ומסה כלומר הרבה נסיונות נסיתיו ועמד בכלם:

ואתן לו את יצחק. ולא זכר את ישמעאל כי בן אמה היה ועוד שאמר לו גרש את האמה הזאת ואת בנה:

פסוק ה

כאשר עשיתי בקרבו. הנגף שנגפתי אותם לא היה בפעם אחד אלא במכות רבות כאשר עשיתי המכות בקרבו:

פסוק ו

ותבאו הימה. כנגד אותם זקנים שעברו ים סוף וכן ותראנה עיניכם כנגד אותם זקנים שהיו עדיין בחיים:

פסוק ז

ויבא עליו את הים. על פרעה ואף על פי שלא זכרו הרי זכר מצרים או אמר עליו דרך כלל על מצרים ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר שאם היה במצרים אחד שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים:

פסוק ח

ואביאה. כתוב בה"א וקרי בלא ה"א והענין אחד:

פסוק ט

וילחם בישראל. והנה לא ראינו בתורה שנלחם בלק עם ישראל גם יפתח אמר אם נלחם בנו אלא פירושו זו המלחמה עשה ששלח לבלעם לקלל אתכם והראה מתוך מעשיו כי אילו היה יכול להלחם אתכם היה נלחם כמו שכתוב אולי אוכל נכה בו המחשבה חשבה הכתוב למעשה:

פסוק יא

בעלי יריחו. והנה לא ראינו שנלחמו בעלי יריחו בהם אבל הכתוב אומר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל אולי יצאו מיריחו מגדולי העיר אל מלכי כנען להזהירם ובין כך נלכדה יריחו והם היו עם המלכים שנתקבצו אחר כן להלחם עם יהושע פה אחד ואם נאמר כי משבעה גוים שזכר הנה נתקבצו ליריחו לפי שהיתה עומדת על הספר והיא מנעולה של ארץ ישראל ונתקבצו שם להלחם עם ישראל הנה לא ספר הכתוב מלחמה זאת ואם היתה למה לא ספר אותה הכתוב זהו דבר תימה אלא הנכון כמו שפירשנו:

פסוק יב

שני מלכי האמורי. פי' וגרשה שני מלכי האמרי גם כן והם סיחון ועוג וכן אמרו רבותינו ז"ל שתי צרעות היו חדא דמשה וחדא דיהושע והצרעה היא מין זבוב רע מטיל ארס ואמרו כי היתה הצרעה מכה בעיניה ומסמא עיניהם ולא היו יכולין להלחם ובאין ישראל

והורגין אותם כמו שאמר לא בחרבך ולא בקשתך ותרגום צרעה ארעיתא ואמר למה נקרא שמה ארעיתא שעומדת לקראת אדם ומכה בפניו כדמתרגמינן אשר קרך דארעך:
לא בחרבך. פי' אם לא היה עזר האל והוא על דרך כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני:

פסוק יד

בתמים. שם לא תואר וכן אם באמת ובתמים:
והסירו את אלהים. פי' אלהי כסף ואלהי זהב שלקחו בערים אשר כבשו ובמצרים כמו שכתוב ביחזקאל:

פסוק יט

אלהים קדושים הוא. קדושים לשון תפארת כמו אלהים וכן ישמח ישראל בעושיו איה אלהי עושי:

פסוק כב

עדים אתם בכם. אתם בעצמכם תהיו עדים בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' ויש מפרשים עדים אתם בכם הנשמה והגוף וכן האזינו השמים ותשמע הארץ שמעו שמים והאזיני ארץ הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ:

פסוק כה

וישם לו חק ומשפט. פי' לו לעם וענינו כמו שם שם לו חק ומשפט שסדר להם דרך כלל חקי התורה ומשפטים וקבלום עליהם או פירושו וישם לו חק ומשפט יהושע שם לעצמו חק ומשפט:
בשכם. על הברית שכרת להם והחק והמשפט האבן והאלה ששם לעדים ודברי הברית שכתב בספר תורת אלהים ויונתן תרגם ויהושע כתב ית פתגמיא האילין בספרא ואצנע בספר אוריתא דה', ובדברי רז"ל ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר שמנה פסוקים שבתורה וחד אמר ערי מקלט ולא נראה לפי הפשט לא זה ולא זה והאמת הוא שתרגם יונתן:

פסוק כו

תחת האלה. הדגש תמורת הנח אשר בתחת האלה אשר עם שכם, ובמדרש כי היא האלה שטמן תחתיה יעקב אלהי הנכר כמו שכתוב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם ואין כן דעת המתרגם שתרגם אלה בוטימא ותרגם האלה אלתא והיא מזוזת השער כמו האיל מזוזת השער ומדה אחת לאלים שתרגם אלון אליא:
אשר במקדש ה'. הבית שהיה שם הארון בשכם קראו מקדש לקדושת הארון שהיה שם לשעה:

פסוק כז

אשר דבר עמנו. תרגם יונתן הפסוק כן ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא הדא תהי לנא כתרין לוחי אבן קיימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פתגמיא דה' די מליל עמנא וגו', ולפי הפשט אשר דבר עמנו ר"ל כי מה שדברתי עמכם והברית אשר כרתי עמכם לא מלבי כי הם אמרי ה' אשר דבר עמנו בהר סיני, ופירוש כי היא שמעה על דרך ותשמע הארץ אמרי פי:

פסוק ל

בתמנת סרח. ובספר שפטים בתמנת חרס ושניהם אחד כמו כבש וכשב ורבותינו דרשו בו מהם אמרו סרח שמה ולמה קראה חרס בשביל שנקבר שם יהושע שהעמיד חמה לישראל והחמה תקרא חרס כמו האומר לחרס ולא יזרח וי"א חרס שמה ולמה נקרא שמה סרח שהיו פירותיה מסריחין מרוב שמנן:

מצפון להר געש. רבי ברכיה ורבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי חזרנו על המקרא ולא מצאנו מקום ששמו הר געש אלא מה הוא הר געש על ידי שנתרשלו ישראל בו ולא הספידוהו כראוי רצה הקב"ה להגעיש עליהם ההר ר"ל שגעש ההר ביום קבורתו:

פסוק לב

אשר העלו בני ישראל. אע"פ שכתוב ויעל משה את עצמות יוסף עמו הוא הזהיר את בני ישראל להעלותם כמו ויבן שלמה והדומים לו, ובדרש כל המתחיל במצוה ואחר גומרה נקראת על שם האחרון ממי אתה למד ממשה דכתיב ויעל משה את עצמות יוסף עמו נסתלק משה במדבר ולא נכנס לארץ והכניסו ישראל עצמותיו לארץ וקברו אותם ונתלית המצוה בהם דכתיב אשר העלו בני ישראל ממצרים אשר העלה משה אין כתוב כאן אלא אשר העלו:

קברו בשכם. דרשו בו משכם גנבוהו ולשכם החזירוהו ולפי הפשט לפי שהיה שכם בחלק אפרים ולכבוד יוסף קברוהו בנחלה הראשונה אשר היה ליעקב אבינו בארץ ישראל ולפי דעתי בפסוק ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך רמז לו שיקבר שם בשכם זהו שאמר לך כי כבר זכר הבכורה שנתן לו שיטלו בניו שני חלקים:

ויהיו לבני יוסף לנחלה. וחשבו להם העצמות לנחלה טובה שנקברו בנחלתם ודרשו בו על בני יוסף שהתעסקו בקברות העצמות בנחלתם:

פסוק לג

אשר נתן לו בהר אפרים. אמרו רבותינו ז"ל מניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אלא מלמד שנשא פנחס אשה ומתה וירשה ומכאן סמכו לירושת הבעל ומהם אמרו

כי אפשר שנפלה לו בשדה חרמים ויתכן גם כן לפרש כי ישראל נתנו לו כמו שנתנו לכלב ויהושע אבל לא על פי השם יתברך כמו שנתנו להם וזהו שאמר אשר נתן לו ואילו היתה ירושת אשתו או שדה חרמים לא היה אומר אשר נתן לו ורבותינו ז"ל אמרו כי לא נוכל לומר שקנה פנחס אותה גבעה דאם כן נמצאת שדה חוזרת ביובל ונמצא אותו צדיק קבור בקבר שאינו שלו אבל לשון נתן לו לא הקשה להם כי מצאנו לשון מתנה במכר כמו ויתן לי את מערת המכפלה ואם תאמר לפירושינו קשה גם כן שהרי מתנת יחיד חוזרת ביובל אבל מתנת רבים אינה חוזרת וזאת הגבעה שבט אפרים נתנוה לו ולדבריהם שאמרו כי ירושת אשתו היתה הם אמרו גם כן כי ירושת הבעל אינה חוזרת ביובל וכן הדין: